

BAJAI HONPOLGÁR

2013. június

XXIV. évfolyam 6. (271) szám

Ára: 250 Ft

A bajai régi zsidó temető

Fotó: Weidinger Yvette

A múlt velünk él és gondolkodni tanít

Az utóbbi hónapokban egyre többször gondolok egy hajdani osztálytársamra, Alföldi Péterre. Az emlékezés meg-megújuló kényszerét az váltotta ki, hogy 2012. október 8-án a III. Béla Gimnáziumban részt vettem annak az emléktáblának a felavatásán, amelyet Anna Mária Habermann kezdeményezésére állítottak „emlékül a gimnázium valamennyi zsidó diákjának, akik a holokauszt áldozatai lettek”. A katolikus vallású olasz orvosnő felnőtt korában szembesült a ténnyel, hogy apai ágon zsidó származású, s volt egy sosem látott fél-

testvére Magyarországon, Tamás, aki a bajai ciszterci gimnázium IV. osztályának elvégzése után, 1944 pünkösdjén, tizennégy évesen szállt fel az Auschwitzba induló vonatra. Katolikus volt, mint három évvel fiatalabb iskolatársa, Péter is, de származásuk miatt halálra szánták őket.

Habermann doktornő egy pályázatot is meghirdetett azzal a céllal, hogy ráirányítsa a figyelmet az iskola egykori zsidó diákjainak sorsára. A pályázat eredményhirdetése is a táblaavatás napján volt. Az első díjat Piukovits Olivér pályamunkája nyerte el,

amely a Weidinger család történetét foglalja össze, különös tekintettel a zsidótörvények és a vészkorszak idejére. A fiatalember az édesanyja és rokonai segítségével alapos munkát végzett: sorra vette ősei és az egykori nagycsalád tagjainak életét, és a kutatás közben nemcsak adatokat gyűjtött, hanem önismeretre is szert tett.

A lapunkban szokásos terjedelmi korlát miatt a dolgozatot jelentős rövidítéssel tudjuk csak közölni, de a következő oldalakon olvasható történet így is gondolatébresztő kerek egész. *B.L.*

„Vérségi kötelékek”

Hol sírjaik domborulnak...

Gyönyörű tavaszi nap van. Az öreg, lombtalan fák felfutó borostyán megszüri a napfényt. Hármasban sétálunk a sírkövek erdejében – nagyapám (továbbiakban Deske), édesanyám és jómagam. Ez a régi zsidó temető első pillantásra elhanyagoltnak tűnik, bár számomra a mindent benövő és burjánzó növényzet mintha magát az Időt ölelné magához.

A bajai zsidó temető

A zsidó hagyomány szerint nemigen vágják a fűvet, nem irtották a fákat, hagyják, hogy a növények benőjék a sírokat. Ez a kegyes tisztelet jele volt náluk.

Az első sír fölött – melyhez utunk vezet – magas, fekete márványoszlop emelkedik: Weidinger Salamon, szül. 1828 évben, megh. 1906 január 11-én – hirdeti a sírfelirat. A „jobbján” felesége, Weidinger Salomonné, szül. Deutsch Rozália ugyancsak magas, hasonló síremléke áll. Különös, hogy nem közös a sír. Mint később megtudtam, a közös családi kripták terjedése csak a 20. század első felében kezdődött. Az is szembetűnő volt, hogy az út másik oldalán közel azonos méretű és kinézetre is hasonló sírkövek sorakoztak. A túlvilági egyenlőséget kifejező hagyomány ott még élt, de az innensőn már erősen érezhető az elhunytak vagyoni különbsége.

Tisztelem és látogatásom jeléül letevezem a kavicsaimat a sírokra, és a felfedezők izgalmával sietek egyik sírtól a másikig, miközben bozontos hajam szabadon száll utánam. Pedig a férfiak zsidó temetőbe csak fedett fejfel léphetnek és a mosoly sem illendő.

Újabbnál újabb Weidingereket és Reicheket fedezek fel, és már egyre kevésbé tudom követni Deske és anya beszélgetését, amint azon igyekeznek, hogy rendezzék az elhunytak közötti rokoni szálakat. Az sokkal izgalmasabb, amikor már az „új” temető sírjai közt sétálunk és nagyapámból előtörnek az emlékek. Ismerte ezeket az embereket, valamilyen módon részesei voltak az ő életének is. Hol vidám, hol pedig keserű történetek váltogatják egymást.

A gondnoki udvaron át bejutva a temetőbe, közvetlen a kapu mellett, első helyen emelkedik Weidinger Dezső, az úkapám síremléke. A sírkőn még további két név olvasható: Weidinger Dezsóné, szül. Reich Anna és Weidinger Pál, a fiúk, kiknek a végtisztességet már csak emléküik ápolásá-

val tudja megadni a család. A nevük mellett szereplő dátum és hely is csak a holtta nyilvánításuk helye és ideje. Auschwitz és Stettin 1944. illetve 1945.

Lányuk – Herczeg Imréné, szül. Weidinger Olga – hasonló sorsra jutott, mint édesanyja. Az ő neve mellett is Auschwitz van kőbe vésvé odébb a többi sír között, férjének sírkövén.

Ők azok, akik nem éltek túl a holokausztot, de voltak a családnak „túlélői” is. Zsiga bácsi, Lici néni és gyerekeik: Marika és Misi; Aranka néni (W. Pali bácsi felesége) és lánya Ágota; Herczeg Bandi. Közülük már csak Weidinger Marika él, Deske egyik unokatestvére.

A nevek kavarnak már bennem, de nem tudom, valójában kik is ők, azon túl, hogy Deske nagynénje, nagybátyjai (azok feleségei) és unokatestvérei.

Na, és a dédapám, Weidinger Imre, Deske édesapja!? Tudom, ő feleségével együtt a Rókus temetőben nyugszik, hiszen mindenszentekkor ott gyűjtünk nekik gyertyát. Miért ott és hogy kerül az a sok Alföldi név a sírkövekre? Hogyan éltek, miként alakult a sorsuk?

Elbúcsúzunk Deskétől. Anyával hazatérve a híradásokból értesülök, hogy éppen ma van a holokauszt magyar áldozatainak emléknapja. Április 15-e. Sok embert mutatnak, amint gyalognak a Duna partján, Budapesten. Azt mondják: „Az Élet mentte”. Már 10. alkalommal emlékeznek így az áldozatokra, és azokra is, akik sokak életét mentették meg.

Milyen különös, hogy mi hárman is éppen ma tettük meg a mi kis „életmenetünket” a bajai zsidó temető sokat látott sírjai közt.

Vissza a gyökerekhez

Bács-Bodrog vármegye a török kiűzése után az Alföld más részeihez hasonlóan szinte lakatlan volt. „A 18 sz. közepétől ebbe a török által pusztított régióba nagyszámú betelepülő érkezett. Főként szerbek, németek, bunyevácok, sokácok, szlovákok és magyarok. Ezekkel a betelepülőkkel együtt jöttek ide a kereskedelemmel foglalkozó zsidók is.” II. József 1781. évi rendeletei szabályozzák a zsidók vallási-, jogszolgáltatási-, iskolai-, népszámlálási- és adóügyeit, valamint kereskedelmi és iparbéli tevékenységüket. Türelmi rendelete szabad vallásgyakorlást biztosít számukra. A zsidó nyelv használata csak a

zsinagógai szolgálatra szorítkozhatott, és megkövetelte azt is, hogy minden zsidó családnak állandó német mellékneve legyen. Az 1807-es országgyűlés katonakötelezettségüket is kimondja.

Családfánk tanúsága szerint is valahogy így kerülhettek őseink Csávolyra, majd onnan Bajára. Egy bizonyos Weidinger Mathias (1720. Steinbach) éppen 1764-ben költözött családjával Magyarországra. Az ő unokájának, (Weidinger Josefnek) elhalálzási éve (1846) mellett pedig már Csávoly szerepel.

A csávolyi ágon haladva tovább juthatunk el szépapámhoz, Weidinger Salamonhoz (1828-1906), aki még ott született ugyan, de már ízig-vérig bajai. „Csaknem félszázadon át szemtanúja, de eredményekben gazdag tettekkel tényezője volt minden akciónak, mely a városi kereskedelem felvirágoztatását elősegítette. A Bajai Kereskedelmi és Iparbank megalapítása nevéhez fűződik (elnöke és vezére volt haláláig). A Bajai Kereskedelmi Kaszinó érdekében, melynek elnöke volt, fáradhatatlanul tevékenykedett és munkálkodott ezen intézmény fejlesztése érdekében. Hű és buzgó tagja volt felekezetének. Megalapítója a bajai izr. aggok házának, s a város törvh. bizottságának agilis tagja.” (Rapcsányi *Baja-monográfiája*, 312. l.)

Az ő életében is meghatározó lehetett az 1840. évi 29. tc., mely már a zsidók számára is engedélyezi a telekszerzést és az iparűzést, továbbá az 1867-es alkotmány, ami politikai egyenjogúságot is biztosít számukra. Ezzel a zsidóság térfoglalása és jóléte lassanként előmozdulhatott. A 19. sz. végén Baja város meghatározó kereskedelmi forgalmát a gabonakereskedelemben éppen Weidinger Salamon bonyolította.

A szépanyám Deutsch Rozália. Ő lett a bajai izraelita nőegylet elnöke, majd halála után az ő emlékére alapította szépapám az aggok házát 1901-ben. Erről tanúskodik az épületben elhelyezett emléktábla. (Később ezt az épületet az izraelita hitközség a városnak ajándékozta.

A régi bélás anyakönyvek között kutatva megtaláltam fiaik nevét is: Weidinger József és Weidinger Dezső.

Dezső, az úkapám 1866-ban született Baján, és középiskolai tanulmányai után Magyaróváron elvégezte a Gazdasági Akadémiát. Városának köztisztviselőként álló, meglehetősen gazdag földbirtokos polgára volt.

A közéletben aktív szerepet vállalt, és a település gazdasági fejlődéséért is sokat tett. Baja város közgyűlésének aktív tagja. Felesége, Reich Anna szintén élénk társadalmi életet élt, az izraelita nőegylet elnöke volt.

Ükapám bátyját a család Balassa Józsi bácsiként emlegeti (1881-ben magyarosított Weidingerről), és néhány munkáját ma is őrzi a családi nagy könyvszekrény. A gimnázium híressé vált diákjainak sorában megtaláljuk az ő fotóját is az iskolában rövid életrajzzal, melyben munkásságát is méltatják. A hazai nyelvtudomány egyik jelentős képviselője volt.

A zsidótörvények szorításában

És most térjünk vissza ükapámhoz! Weidinger Dezső és Reich Anna gyermekei születési sorrendben: Zsigmond, Pál, Olga, Imre (a dédapám, Deske édesapja) és Sándor. Az ő életükkel kezdődik az a személyes, családi történet, mely hordozza a magyar zsidóság tragédiájának valamilyeni fázisát: jogfosztás, kifosztás, megfosztás a szabadságtól, az emberi méltóságtól és az élettől.

Reich ükanyám gyermekeivel
(Sanyi bácsi még nem született meg)

Mindannyian a III. Béla Gimnázium tanulói voltak: Olga („Gogo”) – mint lány – magántanulónaként végezte tanulmányait. Akkor még nem is sejtették, hogy gondtalan diákéveik után a „nagybetűs élet” különösen kemény helyzeteket hoz magával.

1920-ban lépett életbe Európa egyik első zsidóellenes törvénye, a numerus clausus (jelentése: zárt szám). „A törvény az egyes »nemzetiségek és népfajok« összslakosság-hoz viszonyított arányszámához kötötte az

adott etnikumból a felsőoktatási intézményekbe felvehető hallgatók számát. Ezen kívül elsőrangú felvételi kritériummá tette a »nemzethűséget«. Mivel a zsidók 1867 óta jogilag izraelita vallású magyaroknak számítottak, az előírás elvileg nem érintette őket, ám a törvény végrehajtási utasítása nemzetiségnek minősítette a zsidóságot. Így 6 százalékban maximálták a felvehető zsidók arányát, a »nemzethűség« megállapítását pedig a gyakran szélsőjobboldali befolyás alatt álló egyetemi vezetőségekre bízta.”

Hogy emiatt vagy másért, már nem tudni pontosan, de tény, hogy dédapám és fiútestvérei külföldön végezték (többnyire német nyelvterületen) egyetemi, illetve főiskolai tanulmányaikat. A zsidó családokban mindig is érték volt a tudás, és a szülők – sokszor erejükön felül – igyekeztek a legjobb iskolákba járatni gyermekeiket. Weidinger Dezső ükapám is úgy látta jónak, ha fiait gazdasági pálya felé irányítja. Így került dédapám is a gimnáziumban szerzett kitűnő érettségije után 1921 őszén a Lipcsei Tudományegyetem mezőgazdasági szakára, ahol 1924. július 30-án kapott oklevelet.

1930-ban házasságot kötött gyerekkori szerelmével (már kisiskolás korában elhátározta, hogy a szép, hosszú lábú Iluskát veszi feleségül), Kabdebó Ilonával, aki katolikus nemesi család leánya volt. Dédapám reverzálist (írásos megegyezés a születendő gyermekek vallásáról) adott és ki is keresztelkedett. Felmerülhet a kérdés, hogy Imre dédapám meggyőződésből vagy pedig a zsidóságot érő egyre súlyosabb megszorítások miatt tért át a keresztény hitre. Gyermekei elbeszélése szerint fegyelmezéskor rendre elővette a Bibliát és fölolvastott egy odaillő újszövetségi részt. Saját Bibliájában vezette születő gyermekei nevét, születésük idejét, helyét és a keresztszülő kilétét. Anikó nevű lányának emlékkönyvében is Szent János evangéliumából idézett.

Feleségével a Tolna-megyei Fornápusztára költözött és az Esterházy hercegi bér gazdaságban gazdálkodott. Itt érte a családot az első zsidótörvény (1938), mely kimondta: „a szellemi szabadfoglalkozású pályák állásainak legfeljebb 20 százalékát foglalhatják el zsidók. A törvény szintén 20 százalékban maximálta a tíz értelmiséginél többet foglalkoztató kereskedelmi, pénz-

Dédszüleim a házasságkötés napján

ügyi és ipari vállalatoknál a zsidók létszámát. A végrehajtásra öt évet írtak elő [...] . A törvény egyértelmű támadás volt a polgári jogegyenlőség elve ellen. Ezt látva 59 nem zsidó magyar művész és értelmiségi írásban tiltakozott, köztük olyan nagyságok, mint Bartók Béla, Kodály Zoltán, Móricz Zsigmond, Zilahy Lajos, Csók István. Gesztusuk azonban hatástalan maradt.” (A zsidótörvényekről szóló idézeteket az internetről vettem át.)

1939-ben került sor a második zsidótörvényre, mely további 6 százalékra szűkítette a szellemi pályákon a zsidók számát, „kitiltotta őket az állami közigazgatási és igazságügyi apparátusból, középiskolai tanári karokból. Zsidó nem tölthetett be színházaknál és lapoknál olyan állást, amely befolyással volt az adott intézmény vagy orgánus szellemi irányvonalára.”

„Jelentősen megnehezítették a zsidók mezőgazdasági ingatlanvásárlását is. Az első két zsidótörvény érzékeny anyagi veszteségeket okozott a zsidóságnak, különösen a kis- és középpolgárságnak. Országszerte több mint 90 ezren veszítették el állásukat, a családtagokkal együtt körülbelül 220 ezer ember életkörülményei jelentősen romlottak.”

„A harmadik zsidótörvény faji törvény. Mindenkit zsidónak minősített, akinek két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született. Megtiltotta a vegyes házasságokat, és büntetni rendelte a zsidó és nem zsidó közötti nemi kapcsolatot.”

Az 1942-es rendelkezés „megvonta az állami támogatást a felekezeti szociális és tanintézményektől. A törvény megtiltotta, hogy bárki belépjen az izraelita felekezetbe. A negyedik zsidótörvényként emlegett rendelkezés megtiltotta a zsidók számára mezőgazdasági ingatlanok vásárlását. Ezen kívül előírta, hogy állami kártalanítás fejében kötelesek átengedni birtokaikat. Ezt a jogszabályt éppúgy nem hajtották maradéktalanul végre, mint az első és második zsidótörvényt sem.”

A bérlet megszűnte után, 1942-ben a család immár négy gyerekkel (köztük nagyapámmal, Deskével) visszaköltözött Bajára, és Imre dédapám az apja birtokán tevékenykedett tovább. Ebből tudhatjuk, hogy ez idő tájt a családi birtok még tulajdonukban maradt, de saját földet már nem vásárolhatott úkapám Imre fia számára, amin önállóan gazdálkodhatott volna.

Az 1940-től még sorkatonai szolgálatra hívták Pécsre, majd ezt követte a munkaszolgálatos időszak. Dédapám, aki még fegyveres kiképzésben részesülhetett, nem sokkal később „megbízhatatlanná” vált. Ebből is látszik, hogy kikeresztelkedése ellenére is, faji alapon továbbra is zsidóként tartották számon.

A Horthy-rendszer nem kívánta fegyverrel a kézben besorozni a kommunistákat, nemzetiségieket, de elsősorban a zsidókat. Azonban azt sem akarta, hogy kimaradjanak a háborúból – így jött létre a honvédelmi munkaszolgálat, az idesoroltakat pedig muszoként emlegették.

A vézskorszak idején

Az öt testvére a holokausz idején más-más sors várt. A legifjabb, Sándor Hollandiában folytatott tanulmányai után kinn maradt, és ott alapított családot. A két idősebb fiú, Zsigmond és Pál muszos léte felől nem sokat tudunk. Zsigmond a felszabadulás után egy-két hónappal betegen toppant be családjához, akik akkor már – a deportálásból visszatérve – Budapesten laktak az anyai nagyszülőknél. Zsiga bácsi soha senkinek nem beszélt ezekről az évekről. Ebből is sejthető, hogy szerette volna feledni a feledhetlent.

Pali bácsit hiába várta családja, sosem érkezett meg. A halottá nyilvánításának helyszínéül Stettint jelölték meg. Az emléket őrző sírkőre csak ennyi került: 1945. június 15. STETTIN.

Imre dédapámát sógora váltotta ki a munkaszolgálatból, mielőtt elhajtották volna a frontra (a századosának lefizetett nagyobb pénzösszegnek köszönhetően jutott „kivételezettséghez” 1944 júniusában). A felszabadulás már Baján érte. Testvérei közül egyedül ő tért vissza szülővárosába. Nővére, Olga (Gogó) fiával (Bandi), anyjával (szül. Reich Anna) és sógor-nőivel (Aranka néni és Lici néni) valamint azok gyermekeivel (Ágota, Marika és Misi) a gettósítást követően a deportáltak sorsára jutottak.

Unokahúga, a 81 éves Marika néni (Zsiga bácsi és Lici néni lánya) így emlékezik azokra a napokra:

„A németek márciusban jöttek be. A mi házunkat és a mellette lévő – ahol az Ágoták, illetve Pali bácsiék laktak – nézték ki maguknak. Kisütötték, hogy Baján ez a két legjobb, legszebb ház, és ez lesz az ő hadiszállásuk. »Leltár szerint« átvettek mindent, és nekünk persze ott kellett hagyni a berendezést és sok mást is. Ezután egy rövid ideig még valahol laktunk és jött a gettósítás, ahol már együtt voltunk a nagymamával, Arankával és Ágotával, Gogóval és azt hiszem a Bandival. Annyi idős voltam éppen, mint te: az év augusztusában töltöttem a 13-at. A Pali bácsi és a Zsiga – az apám – munkaszolgálatos volt, őket már előbb elvitték. A gettóba már nélkülük mentünk.

Az kiesik, hogy mennyi ideig voltunk ott – nem sokáig. Akkor jött az, hogy elvisznek bennünket (pünkösdi vasárnapján) és össze kell csomagolni. Az igazság az, hogy a felnőttek biztos nagyon meg voltak rémülve, de ránk való tekintettel nem mutatták. Mi nem fogtuk föl, hogy nagy baj van. Legalábbis nekem nem jutott el az agyamig, mert nem emlékszem arra, hogy féltem volna. Hosszú sorban elindultunk, egy csomagot lehetett vinni. Kihajtottak minket a pályaudvarra és marhavagonokba – ami annyit jelent, hogy zárt vagonok egy kicsi ablakkal fenn – bezúfoltak bennünket. Ülni nem lehetett, csak állni. Én úgy emlékszem, hogy legalább két éjszakát ott töltöttünk, de lehet, hogy hármat. Ott még együtt voltunk: a nagymama, a Gogó, az Ágota és az Aranka, Misi, az öcsém, anyu és én. Így voltunk egy kupacban élire állítva. A Bandira nem emlékszem már... Volt egy vödör, amibe lehetett volna pisilni. A következő, amire emlékszem, hogy borzasztó meleg volt, szoros volt és pocsek levegő volt benn.

És akkor az anyu – az én mamám, aki nagyon szép volt –, én nem tudom, hogy hogy, de azon a kis ablakon keresztül szoba elegendett az egyik fiatal Wehrmachtos katonával. Nem SS-ek kísérték minket – ennek köszönhetjük, gondolom, hogy nem ütöttek, vertek minket, mert nem! Anyun rajta volt egy arany Doxa óra, azt levette és odaadta ennek a katonának. Jött az este. Állt a vonat. Valahol álltunk, fogalmam sincs, hogy hol. A katona azt mondta, hogy gyorsan jöjjünk. Azon a kis ablakon keresztül – ne kérdezd, hogy hogy – az Aranka, az Ágota, a Misi az anyu és én kimentünk. A mellettünk lévő vagon üres volt és nyitva állt. Oda beültetett minket, mert ott mégis van egy kis levegő. Hogy ez az anyu szépségének vagy a Doxa órának, vagy a kettőnek együtt volt köszönhető, nem tudom.

Reggel lett, kivilágosodott. Mindenkit le szállítottak a vonatról, aki még le tudott szállni, mert nem mindenki bírt már. Ilyen volt a nagymama és a Gogi is. A Gogi még viszonylag jól volt, de a nagymama borzasztó állapotban volt. Kék foltos volt, mint aki össze van verve. Nem megütve, hanem gondolom, hogy leeshetett – nem bírt már állni tovább. Ők is valahogy lekerültek a vonatról. Ültek a földön a vagon falának támaszkodva. Ez az utolsó kép, amire emlékszem róluk, mert mi aztán sorba álltunk. Azt mondták, hogy szétválogatnak minket: aki munkaképes, az megy az egyik oldalra, akit meg nem találnak annak, az megy a másik oldalra. Kit ide, kit oda löktek. Mikor mi értünk oda a bizottsághoz, odajött az a gyerek, aki éjjel is kiengedett bennünket. Velem nem volt gond, mert elég magas voltam, de a Misi csak 10 éves volt. Akkor ez a fiú fogta az öcsémet és anyuval együtt utánunk lökte, oda, ahol a munkára alkalmasok álltak. Ugyanoda lökték az Arankát és az Ágotát is. A Bandi nekem eltűnt a képből. Ő olyan 16 körül lehetett.

Azokat, akik nem mehettek dolgozni, visszatették a vagonba és gondolom, ők voltak azok, akik azután Auschwitzba kerültek. A vonat ment tovább, minket meg buszokra raktak és elvittek Strasshofba. Ez egy láger volt fa barakkokkal. Ott töltöttünk egy vagy két napot. Egy barakkba kerülünk mindannyian és még két fiúra emlékszem, akik hasonló korúak voltak velem. A Róna Öcsi és a Farkas Tibi. Szülők nélkül kerültek oda és végig velünk maradtak.

Itt is sorba kellett állni egy barakk előtt, majd ahogy bekerültünk oda, teljesen meztelenre kellett vetközni. Egy ún. orvosi bizottság előtt végig kellett vonulni, akik megállapították, hogy valóban munkaképes vagy, avagy nem. Ennek megfelelően különböző osztrák helyekre osztottak bennünket dolgozni. Mi Ulrich Kirchen bei Wien nevű településre kerültünk. Nem a faluba, hanem kinn a földek között állt egy öreg malomépület. Ide lettünk beszállásolva. Ott voltak már velünk Szabadkáról, Zomborból, Újvidékről és talán Erdélyből is két fiú (bóherek – rabbinövendékek). A malomhoz volt hozzáépítve egy kisebb ház. Abban lakott a lágerfőnök, egy cseh kollaboráns – elég utálatos pasas volt – a feleségével és a lányával. Ez utóbbi fogorvos volt. Amikor valakinek nagyon-nagyon fájt a foga, igyekezett segíteni rajta.

Nem volt őrség és nem is voltunk körükerítve. Ott laktunk a malomban. Egy nagyobb és egy abból nyíló kisebb helyiség emeletes priccsein aludtunk. Egy másik

helyiséget hívtunk konyhának és fürdőszobának, ahol egy üstben mindig tudtunk vizet melegíteni a mosakodáshoz.

Nagy főzés nem lehetett, mert mindig „víz a víz” levest kaptunk. Nem emlékszem, hogy olyan nagyon éhes lettem volna. Kijártunk éjszaka a tőlünk nem messze lévő cukorrépa földre és azt loptuk. Az üstbe tiszta vizet tettünk. Mindenki megjelölte a saját cukorrépáját, hogy majd megismerje (nehogy véletlenül más egye meg az ő „zsákmányát”). Kifőztük együtt, és ez volt a nagy evészet. Nekem ízlett, mert édes volt.

A munka, amit csináltunk, kubikolásból állt. Vízelvezető árkot kellett kiásni. A felnőttek ástak, a gyerekek talicskáztak, a legkisebbek pedig az elhordott földet elsimígtatták.

Egy Kraus úrnak nevezett falubeli paraszt felügyelte a munkát. Vörös volt, szeplős volt és még sántított is. Azzal szórakozott, hogy ott a planír kellős közepén a Róna Öcsinek minden nap meg kellett mosnia az ő lábát egy lavórban – mondván fáj a lába. Úgyhogy Öcsi nem planírozott, hanem mosta Kraus úr lábát.

Így éltünk ott. A következő emlékképem már az, amikor a cseh lágérfőnök a családjával lelépett. Őrizetlenül maradtunk. A felnőttek kezdték mondogatni, hogy úgy látszik, idejön a front, merthogy ezek megijedtek és elmenekültek. Híreket nem hallottunk, nem tudtunk semmit, legalábbis én nem tudom, hogy a felnőttek értesültek-e valahonnan (esetleg a cseh nőktől) a történésekről.

Közvetlenül a malom és a ház mellett, a felnőttek vezetésével egy udvaron haladtunk keresztül. Nagy fák árnyékában magasodó dombhoz értünk, ahol egy pince volt. Ide mentünk le. Tényleg ott lehetett a frontvonal, mert egyik oldalról orosz, a másiktól pedig német lövedékek röpködtek a fejünk felett. Két erdélyi fiú fölment a malomhoz, hogy megnézzék, mit hagytak ott a csehek a házban. Visszafelé jövetben egyiküket eltalálta egy ruszki golyó. A másik levonszolta a pincébe. A fiú óráig haldoklott.

Közben odaértek az oroszok. Rögtön mindenkit kihajtottak a pincéből. Elkezdtek közülünk kiválogatni azokat a nőket, akiket felhajtottak a malomba és megerőszkolták őket. Közéjük sorolták Ágotát is. Volt velünk Jugóból egy orvos, aki még korábban beleszerelmesedett az unokatestvérembe. Ő tudott valahogy beszélni a katonákkal. Addig-addig magyarázott, míg Ágotának végül nem kellett felmenni a többi nővel.

Ezután eltűntek, mert megint a németek nyomultak előre, de német katonát nem láttunk, csak a lövések értek el odáig. Mikor volt egy szünet – senki nem lőtt, senkit nem láttunk – a felnőttek azt mondták, hogy akkor most induljunk el. Hazamegyünk. Amink még volt – nem sok – magunkhoz vettük és gyalog, faluról-falura haladtunk. Minden üres volt, mert az emberek már elmenekültek. Ezekbe az üres házakba bementünk, és ami enivalót találtunk – úgy éreztük, hogy ez minket megillet –, azt ettük. Találtunk egy szekeket egy gebével. Arra fölpakoltuk a csomagokat, és amíg szegény bírta, addig húzta a szekeket, mi meg ballagtunk utána.

Valahol vonatra szálltunk és eljutottunk Pozsonyba, egy lerobbant szállodába, majd onnan szintén vonattal Pestre... Hát, körülbelül így.

Elváltunk Ágotáéktól és mi anyu szüleihez, Farkas nagymamáékhoz mentünk. Ők megúszták Pesten – nem voltak deportálva és gettóba se kerültek. Valahogy bujkálva megmenekültek.

Nem tudom mennyi idő után – egy hét, egy hónap, két hónap – megjött apu, akit a munkaszolgálatból vagy Buchenwaldba vagy Bergen-Belzenbe vitték. A kettő közül valamelyikbe. Hogy miként úszta meg nem tudom, mert soha semmit erről az időszakról nem beszélt.”

Pali bácsit még bátyjával, Zsiga bácsival vitték el munkaszolgálatra, de ő már nem érkezhett vissza feleségéhez (Aranka néni) és lányához (Ágota). 1945-ben, Stettinben nyilvánították holttá.

Gogó és édesanyja már soha nem tért vissza szeretteihez. A nagymama valószínűleg már a vagonban meghalhatott, Gogó – aki nem hagyta magára anyját – végső útjának további részleteit nem ismerjük. Holttá nyilvánításuk helye és ideje: Auschwitz – 1944. Bandi (Gogó fia) hazakerült, és ezt követően egyszer még járt is Baján jövődöbeljével. Am nem sokkal később (egy magánéleti csalódást követően), 1949-ben öngyilkos lett.

Weidinger Ágota élete is Budapesten folytatódott. Később Franciaországban jó nevű festő lett belőle. Születésének 70. évfordulóján (1988-ban) Cserba Júlia művészettörténész emlékezett rá. Sorai pontos képet adnak arról, hogy torkollik Ágota élete a végső tragédiába: „Fegyverrel vet véget életének. Édesanyja nem tudja elviselni egyetlen lánya elvesztését, ő is öngyilkos lesz. Együtt temetik el őket.” Nagypám érzése az volt, hogy unokatestvére soha nem tudta megbocsátani Magyarországnak, hogy együttműködött egy

olyan hatalommal, mely emberek millióinak kegyetlen kivégzését vezényelte le. Soha nem tért vissza szülőföldjére.

Deske és testvérei „kivételezettékként” (anyai ágon katolikusok) megmenekültek a holokauszt közvetlen borzalmaitól, de lelkükben életük végéig hordozzák a rokonságukat érő megrázó eseményeket. A munkaszolgálatra elhurcolt édesapja (Tatya) hiánya és féltése mindegyikük emlékeiben élénken él még. Az egyik, Jézuskának címzett karácsonyi kívánság listájukon is ez olvasható:

„édes Jézuskám! kérekszépen karácsonyra: Atyinak szabadságot...”

Vasárnaponként – amíg teheték – a nagyszülőknél összejött a nagycsalád. Kakaó és kalács várta a gyerekeket. Míg a felnőttek beszélgettek, az unokatestvérek jökat játszottak. Ezeket a szép idöket örzi a következő kép is, mely még a Szent Antal utcai ház udvarán készült (talán éppen egy ilyen vasárnap délután).

Nagymama (ükanyám) unokái körében.

A képen nem látható még Piroska és Julcsi – Deske húgai. Ők még kicsik voltak, illetve meg sem születtek, amikor a tragédia bekövetkezett. Mégis hordozzák nyomait – vagy így vagy úgy – mind a hatan. Elkerülték a deportálást, de megbélyegző tekintetek, szavak jutottak nekik iskolában és a munkában egyaránt (ha éppen járhattak iskolába). Imre (Deske bátyja) egész életében emlékezett azokra a megvető pillantásokra, mikor a bélás diáktársai számára – egy névazonosítás kapcsán – világossá vált zsidó származása. Ettől kezdve érezhető volt, hogy az osztálytársak családjában milyen a megítélés a zsidóságot illetően. Húga, Incúr is volt „számúzott zsidó her-

cegnő” a munkások között, akikkel együtt dolgozott a földeken. Pedig mindez már a háború után történt.

Az egyik rendszerben zsidó származásuk, az azt követően pedig osztályidegenségük miatt szenvedtek a hátrányos megkülönböztetés miatt. A család elvesztette mindenét (vagyonát, házát, munkáját). A gyerekek iskoláztatása és sportolási lehetőségeik is korlátozottá váltak.

A négy deportált unokatestvér visszatért ugyan, de már semmi sem lehetett a régi. Soha nem tértek vissza Bajára, a boldog gyermekkoruk helyszínére.

* * *

Nem tudtam sokat elődeim életéről, soráról. Hallottam már korábban is zsidó ági

gyökereinkről, de a sorsukról nem beszéltek nekem korábban. Most azonban sok mindenre fény derült, bár így, gyerekfejjel még nem tudok mindent pontosan megérteni. Nekem nagyon tetszett a kutatás! Voltak érdekes és megrázó tények, amire eddig még álmomban sem gondoltam volna, hogy bármikor is megtörtént vagy egyáltalán megtörténhet. A Páva utcában látottak sokkoló hatással voltak rám. Hihetetlen, hogy az emberi gyűlölet, gonoszság, a hatalomvágy és a butaság milyen kegyetlené és érzéketlenné képes tenni az embereket. Persze voltak sokan olyanok is, akik minden veszély ellenére igyekeztek segíteni honfitársaiknak. Erről sem szabad megfeledkezni!

Édesanyámmal és a rokonokkal együtt még sok érdekes és értékes képre, levélre, történetre és adatra leltünk, amiről nem tettem említést. Jó volt az az idő is, amit felfedező útjaink során együtt tölthettünk. Együtt kutattunk, együtt idéztük a múltat és együtt vetettük papírra is. Biztos vagyok abban, hogy a leírtakat másként olvassa az, aki részese volt az eseményeknek, aki a családdhoz tartozik és aki nem kötődik a szereplőkhöz semmilyen formában. Az viszont biztos, hogy mindenkire hatással vannak a történetek.

A történelemnek e sötét korszakára ezután már soha nem tudok kívülállónak tekinteni.

Piukovits Olivér

Az első magyar (ezüstös) aranycsapat

75 éves az első nagy magyar futballsiker

Amikor a magyar labdarúgás régmúltjának nagy sikereit emlegetjük, elsősorban a Puskás Ferenc vezette olimpiai bajnok, világbajnoki ezüstérmes „Aranycsapat”, névtelen az Albert Flórián nevével is fémjelzett 1966-os brazilverő alakulat jut eszünkbe. Kicsit méltatlanul került feledésbe a magyar футбол első igazán komoly sikere, az 1938-ban rendezett világbajnokságon megszerzett ezüstérem. Talán azért van így, mert a nem sokkal utána kitörő második világháború mellett a sporteredmények háttérbe szorultak, talán azért, mert alig van már élő ember, aki e csapatoknak szemtanúja lehetett, sőt minden bizonnyal az is szerepet játszott, hogy a Horthy-korszak sportsikereit 1945 után igyekeztek tudatosan is elhomályosítani. Az évforduló kapcsán elevenítjük fel a ma már elképzelhetetlennek tűnő magyar eredményt elérő csapat és a faszálódó világ árnyékában rendezett világbajnokság emlékét.

A harmadik labdarúgó-világbajnokság rendezési jogát eredetileg Argentína kapta meg, de aztán a FIFA mégis legendás elnökének, Jules Rimet-nek szülőhazája, Franciaország mellett döntött. (Ebben az is szerepet játszhatott, hogy az első, Dél-Amerikában rendezett vb-n a legtöbb európai ország a magas költségek és a hosszú utazás miatt nem tudta vállalni a részvételt, holott a világ legjobbjainak az európaiakat tartották.) A számukra sérelmes döntés miatt az argentinok és az első világbajnok, Uruguay távol is maradt a tornától, de nem nevezett Anglia sem, amely a футбол őshazájaként sokáig méltóságon alulinak tartotta a rész-

vételt a nemzetközi megmérettetéseken. Összesen 37 állam nevezett és 26 vett részt a selejtezőkben, a rendező ország (Franciaország) és a címvédő (Olaszország) automatikusan került a 16 résztvevő közé. A történelem azonban itt is közbeszólt: Ausztria csapata ugyan kvalifikálta magát a tornára, csak hogy az országot márciusban a nemzetiszocialista Németország bekebelezte, így végül nem vehetett részt a versenyen. (Néhány osztrák játékos már a birodalmi német csapatot erősítette, de például az évekig veretlen egykori „Wundermannschaft” legjobbjá, a cseh származású Matthias Sindler nem volt hajlandó pályára lépni. A kiváló csatár fél évvel később máig tisztázatlan körülmények közt meghalt.) Ausztria helyét Angliának ajánlották fel, de ők nem éltek a lehetőséggel, így végül 15 csapat küzdött meg a világbajnoki címért.

A magyar válogatottnak egyetlen selejtezőt kellett játszania, ugyanis előkelő kiemelés miatt az akkor még szerény képességű görög csapattal sorsolták össze. A görög szövetség az esélytelenség biztos tudatában abba is belement, hogy a továbbjutásról egyetlen, Budapesten rendezendő selejtező döntson, amelyre 1938. március 25-én került sor. Az MTK-stadionban 12 ezer néző előtt lejátszott találkozón Magyarország fölényes, 11:1 arányú győzelmet aratott, az újpesti Zsengellér Gyula egymaga öt, a végül a világbajnokságra nem is nevezett kispesti Nemes (Nehadoma) József pedig három gólt szerzett. Ezzel a magyar csapat immár másodszor jutott ki világbajnokságra. Az 1930-as, Uru-

guayban rendezett tornán való részvétel a gazdasági válság kellős közepén szóba sem jöhetett. 1934-ben Olaszországban már ott voltak a magyarok, de a negyed döntőben épp a fent említett osztrák csapat állította meg őket. Már ebben az 1934-es magyar csapatban szerepelt néhány olyan játékos (Szabó Antal, Sárosi György, Toldi Géza), akik az 1938-ban szereplő gárdának is kulcsemberei lettek, de a köztes években beérett melléjük egy néhány évvel fiatalabb generáció is.

A franciaországi világbajnokságot 1934. május 27. és június 10. között bonyolították le, összesen 10 helyszínen (bár a lyoni Stade Gerlandban csak a végül törölt osztrák-svéd meccset játszották volna). A tornán 25, kizárólag európai játékvezető működött közre, közülük Franciaország egyedül tizenháromat delegált. (A magyar játékvezetői kart Hertzka Pál képviselte.) A lebonyolítás rendje jelentősen eltért a mostanitól, hiszen a teljes tornát egyenes kieséses rendszerben játszották, azaz hét csapat számára az első párharcot véget is ért a világbajnokság. Döntetlen végeredmény esetén 30 perces hosszabbítás következett; ha ez sem hozott döntést, a találkozókat két nappal később újrajátszották. Miután hivatalos világranglista ekkor még nem létezett, csak kezdetleges kiemelési rendszert alkalmaztak (a selejtezők eredményeit vették figyelembe), így könnyen előfordulhatott, hogy esélyes csapatok a torna korai szakaszában is összekerülhettek egymással.

A magyar csapat 1938-ban az említett selejtezőn kívül mindössze négy hivatalos

mérkőzéssel készült a világbajnokságra, és bár ezek eredményei elég változatosak voltak, a közvélemény bizakodással tekintett a csapat szereplése elé. A szövetség a válogatott irányítását még 1934-ben dr. Dietz Károlyra bízta, aki mögött nem volt komoly játékosmúlt, és edzőként sem ért el jelentős sikereket. Ellenben a rendszer megbízható kádere volt, hiszen két alkalommal is volt budapesti rendőrfőkapitány. (1919-ben egyszer Kun Bélát is letartóztatta.) A szakértelem sokkal inkább a másodedző, a 10-es és 20-as évek egyik legjobb magyar játékosa, Schaffer Alfréd képviselte. A még mindig rendkívül népszerű „Spéci” játékos-pályafutása után Csehországban, Svájcban és Németországban is edzősködött, mielőtt hazaszerződött volna a magyar profi bajnokságba, ahol egykori csapata, a Hungária FC (korábban MTK) mestere lett. Dietz mellett inkább ő képviselte a szakmát, míg a kapitány feladata a játékosok kiválogatása volt. Ez sem volt éppen könnyű, hiszen a magyar futball rendkívül gazdag volt remek játékosokban. Így fordulhatott elő, hogy nemcsak a selejtező egyik hőse, Nemes, hanem például az egyik legnagyobb közönségkedvenc, a cselkirály, ámde bohém életű Cseh II László (a népszerű Cseh „Matyi”) is kimaradt a keretből, bár a Hungária gólzsákjára legalább itthon maradó biztonsági tartalékként számított a szakvezetés. Róla azt mondták, hogy betegsége után nem tudott formába lendülni, ám az is tény, hogy erőnléte sosem volt az igazi, és Schafferrel sem szívték különösebben egymást. A magyar keret nagy részét a professzionális bajnokság két legjobb csapata, a Ferencváros és a Hungária játékosai adták, de a többiek is budapesti csapatokból kerültek ki. Az egyetlen kivételt a korábbi ferencvárosi Kohut Vilmos jelentette, aki ekkor már évek óta a francia Olympique Marseille légiója volt.

Kis túlzással egyébként azt is mondhatnánk, hogy a világbajnokságon két magyar csapat is játszott, hiszen Románia csapatának ezen a tornán tíz magyar nemzetiségű játékosa volt. (Közülük Bodola Gyula és Kovács Miklós néhány évvel később a magyar nemzeti tizenegyben is szerepelt.) Ennek az a magyarázata, hogy a romániai futball gyökerei Erdélyben, nagyrészt még a magyar időkben alapított kluboknál találhatóak, a régi királyi Romániában korábban a játékot alig ismerték. Más kérdés, hogy 1938-ban a román csapatnak nem sok babér termett, hiszen mindjárt a nyolcaddöntőben búcsúzott az esélytelenek tartott Kuba ellenében.

A franciaországi világbajnokság hivatalos labdája

A magyar csapat első mérkőzését az akkor még holland gyarmat, de önállóan induló Holland-India (a mai Indonézia elődje) ellen játszotta a legjobb nyolc közé jutásért 1938. június 5-én Reimsben. Az odautazás során akadtak kellemetlenségek. A nemzetközi gyors egy óras késéssel érkezett Münchenbe, ezért a magyarok Reims felé nem érték el a csatlakozást. A reimsi polgármester intézte el a vasútnál, hogy a menetrendtől eltérően állítsák meg a vonatot, és a csapat így tovább utazhatott. Bár az ellenfél várhatóan nem képviselt különösebben komoly játékerőt, a magyarok a legjobb összeállításukban léptek pályára, mert a közvéleményben még élénken élt az „egyiptomi csapás” emléke, amikor az 1924-es olimpián túlzott önbizalommal pályára lépő magyarok 3:0-ra kikaptak az ismeretlen egyiptomiaktól. A magyar csapat ebben az összetételben lépett pályára: Háda – Korányi, Bíró – Lázár, Turay, Balogh – Sas, Zsengellér, Sárosi dr., Toldi, Kohut. A szerény képességű, de nagyon lelkes indonézek igencsak durván játszottak, ám a magyar csapat így is magabiztosan, 6:0-ás győzelemmel küldte haza őket (gólszerzők: Zsengellér, Sárosi (2-2), Kohut, Toldi.) A mérkőzésről azt is feljegyezték, hogy az ellenfél egyik játékosa elájult, amikor megpróbált belefejejni Toldi egyik erőteljes lövésébe.

A következő erőpróbát Svájc válogatottja jelentette, amely némi meglepetésre a nyolcaddöntőben elbúcsúztatta a már ekkor is a legendás Sepp Herberger által irányított, az esélyesek között emlegetett Németországot. A magyar-svájci meccset Lille-ben játszották egy emlékezetesen rossz talajú pályán, ráadásul a mérkőzést megelőző napon a városban egy kisebb földrengés volt. A csapatvezetés mégis magabiztos volt, a kapitány és az erőnléti edző Takács Béla egy anekdota szerint a következő üzenetet küldte haza: „Ha a svájciak elleni világbajnoki meccset itt, Lille-ben elveszítjük, gyalog megyünk haza Budapestre.” A június 12-én lejátszott találkozón

a csapat összeállítása mindegyik csapatrészben egy-egy helyen változott a nyitómeccshez képest; a kapuba Szabó került, míg a fáradtabb Baloghot Szalay, Toldit Vincze váltotta. A találkozón Sárosi és Zsengellér góljával a magyar csapat biztosan győzött, és bejutott a legjobb négy közé úgy, hogy még gólt sem kapott. (Igaz, hogy utóbb az is kiderült, hogy a játékvezető elmerítte az időt, és a második találat már bőven a 90. percen túl esett, de ettől természetesen nem vonták vissza.)

Az elődöntőben a magyarok Svédország csapatával kerültek szembe, amely könnyű ágon masírozott idáig, hiszen Ausztria visszalépésével az első körből játék nélkül ment tovább, míg másodjára a szintén nem világverő Kuba 8:0 arányú legyőzésével tette le a névjegyet. A pihenségen kívül mellettük szólhatott az is, hogy Nagy József személyében magyar szakember irányította a csapatot, aki persze a magyarok érényeit és gyengéit is jól ismerte. (Főleg, hogy játékosként egykor Schaffer csapattársa volt.) A magyarok esélyeit javíthatta viszont, hogy a svédek előző mérkőzésének FIFA-ellenőre a magyar Fischer Mór volt, aki részletesen kielemezte a skandinávok játékát, amelynek fő gyengéjét a játékosok lassúságában látta. A magyar csatársorba visszakérült Toldi Géza, egyébként a Svájcot legyőző gárda lépett pályára. (Ebben az időben mérkőzés közben még nem lehetett cserélni.) A Párizsban, a Parc des Princes stadionban játszott elődöntő nem indult túl jól a magyarok számára, hiszen Nyberg révén a svédek már az első percben vezetést szereztek. A magyarok azonban előbb egy öngóllal egyenlítették, majd fokozatosan felőrölték ellenfelüket, sőt a tudósítók szerint csak azért nem lett még nagyobb a különbség, mert a mieink az utolsó félórában már a döntőre tartalékoltak. A további magyar gólokat Zsengellér (2), Titkos és Sárosi szereztek, így alakult ki az 5:1-es végeredmény. Magyarország döntős!

A másik ágról a címvédő Olaszország jutott el a fináléba, ám a magyarok úgy érezték, most el lehet kapni az elmúlt években minden fontos világversenyen győztes itáliaiakat. Az olasz együttes ugyanis a magyaroknál sokkal nehezebb ágon, Norvégiát, Franciaországot és Brazíliát legyőzve jutott el a végső győzelem kapujába. Ráadásul Norvégiát csak vitatható körülmények között, egy a 94. percben szerzett góllal tudták legyűrni, míg a Brazília elleni győzelemben alighanem belezárták, hogy a brazilok legnagyobb sztárjukat, a vb későbbi gólkirályát, Leonidast érthetetlen okokból a döntőre

A világbajnokságon részt vevő magyar csapat

A döntő két résztvevője: a magyar és az olasz csapat

pihentették. Az olasz csapatot továbbra is a legendás Vittorio Pozzo irányította, aki 1934 óta még tovább fejlesztette metodóknak nevezett szisztémáját, amelyben az addig favorizált, két védőre, három középpályásra és öt támadóra épülő rendszerből két csatárt hátravont, így a védekezés biztosabb lábakon állt. A „squadra azzura” jelentősen átalakult a négy évvel korábbi világbajnok csapathoz képest; mindössze a két milánói Inter-csatár, Giovanni Ferrari és Giuseppe Meazza, a csak az első találkozáson szerepet kapó védő, Eraldo Monzeglio, valamint a tartalékkapus Guido Masetti maradt meg hírnemzőnek. Ám ettől az olaszok nem lettek gyengébbek; beépült a csapatba a Juventus legendás bekkpárja, Alfredo Foni és Pietro Rava (akik a berlini olimpián győztes olasz amatőr gárda kulcsjátékosai voltak), és két remek csatár, Silvio Piola (Lazio) és Gino Colaussi (Triestina). Ugyan a magyarok 1925 óta nem győztek az olaszok ellen, de a címvédő botladozásait látva joggal lehetett reménykedni, ráadásul az olaszok az előző meccsüket Marseille-ben játszották, és azt lehetett gondolni, hogy a hosszú utazás is kifárasztja majd őket.

A magyar csapat a június 19-én, a párizsi Colombes-stadionban rendezett döntőre – vélhetően erőnléti okokból, mások szerint a kritikus sportsajtó nyomására – némileg megváltozott összetételben állt ki. A kapitány döntése értelmében kimaradt a csapatból Korányi és Toldi (előbbit Polgár, utóbbit Vincze helyettesítette), ám amikor értesült a barátja, a jó formában lévő Toldi kihagyásáról, az addig kiválóan játszó Turay közölte, hogy „fáj a lába”, és ő sem játszott a döntőben. Helyére az addig nem szereplő újpesti Szűcs György került, ezzel viszont megbomlott az addig kiválóan működő hátsó alakzat egysége, ráadásul Zsengellér

át kellett vezényelni a támadósor bal oldalára. A mérkőzés játékvezetője a francia Georges Capdevile volt, és megjelent a döntőn Albert Lebrun francia köztársasági elnök is. A korabeli viszonyokhoz képest a magyar média is jelentős erővel képviselte magát: a Nemzeti Sport négy tudósított küldött a helyszínre, de Pluhár István kommentálásával közvetítette a meccset a Magyar Rádió is. A két csapat a következő összeállításban lépett pályára. Magyarország: Szabó – Polgár, Bíró – Szalay, Szűcs, Lázár – Sas, Vincze, Sárosi, Zsengellér, Titkos. Olaszország: Olivieri – Foni, Rava – Serantoni, Andreolo, Locatelli – Biavati, Meazza, Piola, Ferrari, Colaussi. Sem a magyar, sem az olasz politikai vezetés nem volt jelen, bár az olasz miniszterelnök, Benito Mussolini így is szóba került a meccs előtt. A magyarok ugyanis úgy tudták, hogy az olasz játékosok az életükért játszanak. Mint később kiderült, ez abból a félreértésből adódott, hogy a Duce a döntő előtt küldött egy táviratot a csapatnak „Győzelem vagy halál!” szöveggel, de azt a mieink nem tudták, hogy egy közismert fasiszta jelszóról van szó, nem pedig valódi fenyegetésről.

A 65 ezer néző előtt lejátszott találkozón azonban nem sok esélye volt a magyar nemzeti tizenegynek. Az olaszok Colaussi révén már 6. percben vezetést szereztek, s bár ezt Titkos alig másfél perc múlva kiegyenlítette, utána igazából csak egy csapat volt a pályán: az olasz. A szünetig az olaszok Piola és Colaussi második gólja révén 3:1-re elhúztak, és bár Sárosi doktor a 70. percben szerzett találata rövid időre visszaadta a reményt, Piola hamarosan másodszor is beköszönt, és innen a magyarok már nem tudtak felállni. A 4:2-es vereség okaként a mérkőzést nem látó magyar közönség a csapatot indokolatlanul felforgató kapitányt

A két csapatkapitány: Meazza és Sárosi dr. kézfogása a döntő előtt

„találta meg”, ám a szemtanúk szerint az olasz csapata frissebb, gyorsabb volt, és minden csapatrészében jobb játékosokból állt. Ezen túl a fáradtnak tűnő magyarok egyszerűen nem találták az olaszok taktikájának ellenszerét, nem sajátították el a test elleni játékot, az olaszokkal ellentétben nem alkalmazták a hosszú, tért ölelő átadásokat, és az olaszok belső hármasa (benne az akkor „stoppernek” is nevezett középpfedezettel) többnyire hatékonyan szűrte meg a magyar támadásokat. Az olaszok egyfajta védekezésen alapuló kontrajátékokra rendezkedtek be, és általában is elmondható, hogy csapatként jobban működtek, mint az egyébként kiváló erőkből álló magyarok. Az is igaz, hogy a mieink közül többen is kimondottan rossz napot fogtak ki: Polgár csak kísérgette, de utol ritkán érte Colaussit,

Szűcsből Piola sokszor bohócot csinált, és a máskor magabiztos Lázár Gyula „tanár úr” is számos helyezkedési hibát követett el, átadásai rendre nem sikerültek, így aztán csatárainkig a labdák nagy része el sem jutott. „Nehéz lábakkal, lassú reflexekkel nem verhetjük meg Olaszország csodás csapatát.” – írta később dr. Sárosi György visszaemlékezéseiben. Persze aztán előkerültek olyan érvek is a közbeszédben, hogy míg az olaszok valódi profik, addig a magyarok polgári foglalkozásuk mellett játszanak és edzenek, ám ezeknek kár lenne túlzott jelentőséget tulajdonítani.

Amikor a magyar csapatot szállító vonat 1938. június 22-én befutott a Keleti pályaudvarra, hatalmas tömeg fogadta a csapatot és vezetőit. A több ezer ember ütemesen kiáltozta egyes játékosok nevét, majd elénekelte a Himnuszt, ám amikor már azt hitték, hogy a szurkolók ünnepelni fogják az ezüstérmet, felhangzott a „Mondjon le!” rigmus, a bűnbakká kikiáltott Dietz kapitányra gondolva. A játékosokat ennek ellenére megünnepelték, igaz, a legnagyobb tapsot az a Turay kapta, aki pályára sem lépett a döntőben. A kiváló fedezetet a rajongók a vállukon vitték a villamosig, de a többiek nevét is túlradó lelkesedéssel kiáltozták. Vagyis a magyar szurkolók ekkor is nehezen viselték a vereséget, holott a csapat így is magyar futball addigi legnagyobb sikerét érte el.

És ennek a kiváló gárdának tagjai nemcsak akkor, később sem kapták meg az igazi elismerést. Az olaszok legjobbjai országuk futballikonjai közé tartoznak, Giuseppe Meazza nevét viseli Milánó legnagyobb stadionja (az egykori San Siro), Piolaról Novarában neveztek el futballszentélyt, míg Colaussiról a trieszti stadion dísztribünjét nevezték el. Ehhez képest nálunk a párizsi hősök szinte teljesen feledésbe merültek, a többség életét külföldön fejezte be, és amíg a Puskás-féle aranycsapat névsorát minden futballrajongó ismeri, az első siker kovácsairól alig tud valamit.

Már csak ezért is érdemes végigtekintnünk a magyar csapat kulcsjátékosain, hiszen egyébként korszakos egyéniségeket találunk közöttük. A kapuban két kiválóság is szerepet kapott: a ferencvárosi Háda József ruganyosságával, atletikusságával tűnt ki, míg a hungáriás Szabó (Steinbach) Antal inkább látványos kifutások, közönségszórakoztatás mestere volt. A védelemben már szerepelt, bár a döntőn betlizett a később világlklasszis fedezetté érett ferencvárosi Polgár (Pignitzky) Gyula, akit Druminak becéztek. Rendkívül sokoldalú labdarúgó volt, akit a válogatottban is hét különbö-

ző poszton vettek számításba. Korányi (Kronenberger) I Lajos elsősorban gyorsasága, fizikai ereje és helyezkedőképessége révén vált Európa-klasszis háttvédé, Bíróval együtt a kontinens legjobb bekkpárjai között tartották számon őket. A fedezetsor egyik oszlopa Lázár Gyula volt, aki elegáns és könnyed játéka miatt érdemelte ki a „Tanár úr” becenevet, míg a másik a döntőben nem játszó Turay I József, akit fiatalon Sutyónak, ebben az időben már inkább Császárnak becéztek. Fáradhatatlan és a ferencvárosi, majd a Hungária-szurkolók körében hallatlanul népszerű labdarúgó volt. Az igazi csillagok azonban a csatársorban szerepeltek. A jobbszélső Sas (Sohn) Ferenc Európa-válogatott volt, kiismerhetetlen testcselei és gyors irányváltásai, remek beadásai miatt kedvelték elsősorban. (Még 1938-ban a zsidótörvények miatt kivándorolt Dél-Amerikába, és ott is szép karriert futott be.) Az újpesti Zsengellér Gyula minden idők legkiválóbb magyar csatárai közé tartozott. Az Ábelnek becézett belsőcsatár az „évszázad harmadik legnagyobb góllövője” volt (394 bajnokin 416 gólt szerzett). Egészen hosszú pályafutása alatt négyszer volt bajnok és ötször volt gólkirály, 1947-től Olaszországban is élklubok játékosa lett. Később edzőként is megállta a helyét, legfőbb sikereit Cipruson érte el. Neki és a magyar labdarúgásnak is balszerencséje, hogy legjobb évei a második világháborúra és az azt követő pár évre estek, amikor nem rendeztek világversenyeket, pedig ezek egyik csillaga lehetett volna. (Az Európa-válogatottba 1938-ban őt is meghívták.) Hozzá hasonló klasszis volt a ferencvárosi Sárosi (Stefancsics) I György (becenevén Doktor Gyurka), akit maga a legendás Orth György nevezett méltó utódának. Középfedezteként ő volt a támadószekció agytrösztje, de később belsőcsatárként is rendkívül eredményesnek bizonyult. Ő volt az, aki 1937-ben egymaga hét gólt ragasztott a csehek kivételes képességű kapusának, František Planiékának a hálójába. Aktív pályafutása lezárultával ő is az edzői pályára lépett, legnagyobb sikerét az olasz Juventusszal érte el, amely 1952-ben az ő irányításával nyert bajnoki címet, de olasz tehetségek százait indította el nevelőedzőként is. A balösszekötő Toldi (Tunigold) Géza is a Ferencvárosból került be a válogatottba, ő viszont a nagy erejű, a végletekig küzdő, olykor forrófejű labdarúgó prototípusa volt. (Magyarosított nevét állítólag testalkata alapján kapta klubelnökétől.) Ám nemcsak reklamálsáiról, hanem munkabírásáról és hatalmas lövőerejéről is nevezetes volt. (Edzőként ő is hosszú éveket dolgozott külföldön,

egy ideig belga szövetségi kapitány is volt.) Titkos (Titschka) Pál ebben a csapatban 30 évével már-már veteránnak számított, a Hungária csatára a vb-t követően már csak egyszer játszott a válogatottban. Addig azonban kiválóan cselező, villámgyors bal-szélső volt. Edzőként később az MTK, a Salgótarján és az egyiptomi nemzeti válogatott kispadján ült. Kohut (Kohaut) Vilmos 1938-ra talán túl volt pályafutása legeredményesebb évein, amikor szinte az alapvonal síkjáról (a „Kohut-szögből”) lőtt góljaival szerzett nevet magának. Itthon a Kispest, majd a Ferencváros játékosa volt, de 1938-ban már franciaországi légiósként hívták meg a válogatottba. (Abban az időben ez egyáltalán nem volt természetes, ha valaki külföldön játszott, az utazási nehézségek és a kapitány által ellenőrizhetetlen forma miatt szinte „kírtta magát” a válogatottból.) A Marseille-ben a „magyar ágyúként” ismert csatár ott is népszerű volt, egy 1967-es látogatásakor is még 15 ezer ember volt kíváncsi rá. A fentebb felsorolt játékosok mellett a magyar csapat tagjai következő játékosok voltak: Balogh I István, Bíró Sándor, Szalay Antal, Szűcs György, Vincze Jenő és a végül pályára nem került Bíró II Mihály.

75 év után persze mondhatjuk, hogy az akkori mezőnyben könnyebb volt jól szerepelni, mint manapság, amikor már a selejtezők túlélése is komoly eredménynek minősül. Ez lehet, hogy így van, de ezen a tornán is ott volt Brazília, az előző világbajnokság meglepetéscsapata, Csehszlovákia vagy éppen az osztrákokkal is megerősödött német csapat, amelyek mind elbuktak. A magyar ezüstérem akkor is világraszóló eredmény volt, hiszen a magyar futball mögött nem volt olyan háttország és pénzügyi helyzet, és a magyar bajnokságban a két-három budapesti csapat versenytárába mások nemigen szólhattak bele. Az inkább szegényebb néprétegek körében űzött és általuk figyelt futball nem tartozott a kiemelt, az állam által is támogatott sportágak közé, még ha az állami szerepvállalás a klubok és a szövetség gazdasági nehézségei miatt elkerülhetetlen volt is. (Ugyanakkor mindez össze sem hasonlítható a német vagy olasz diktatúrák sporttámogatásával, ahol az állam a sportot a nemzeti nagyság bizonyítása érdekében támogatta, és a legnagyobb vállalatokat nyerte meg a nevesebb klubok támogatására.) Így joggal állíthatjuk, hogy az 1938-as ezüstcsapat tagjainak emlékét is hasonló tisztelettel kellene ápolnunk, mint az 1954-es berni döntő méltán legendás magyar veszteséit.

Dr. Mayer János

A három nemzedék

A városháza, mely hajdan Grassalkovich-palotának épült, egy különleges történetű arisztokrata család birtoka volt. A magyar kékvérűek exkluzív körében nem akad még egy familia, mely ily gyors emelkedést, tündöklést és hanyatlást mutatott volna. A családfa első, biztosnak látszó boga a 16. század ködéből sejl ki. II. Rudolf egyik ősüket valamilyen szolgálatért nemesi armálissal jutalmazza. A jó császár, aki az aranycsinálással kitartóan buzgólkodott, a nemes érc földanyánk termette változatában sajnos mindig szűkölködött. Ez magyarázza, hogy a titulust kézzelfogható adománnyal nem tetézte meg. Így érthető, hogy a felvidéki hétszilvafások bizony szegényesen tengődtek. Grassalkovich János – a dinasztia alapító atyja – 1680 táján a Nyitra megyei Ürményben telepedik le. Egresdy Zsuzsannával kötött házassága révén a kiterjedt rokonságú köznemesség körében kívánt domesztikálódni. Utolsó közigazgatási hivatala Érsekújvár bírói stalluma. Ezt követően azonban rossz lóra tesz: íródeák lesz a kuruccá átveldő Vak Bottyán generális mellett.

A biográfusok leírásai megegyeznek abban, hogy az 1694-ben született Antal fiút a család csak igen nehezen tudta iskoláztatni. Egy megbízhatónak tűnő forrás szerint tanulmányait a nyitrai piaristáknál, illetve Nagyszombaton a jezsuiták intézetében végzi. Jogi képzettséget szerez, és 1715-ben a fővárosban ügyvédi vizsgát tesz. Már rég tisztában van az atyai eltévelyedés helytelenségével, ezért vitorlát hátrahagyva elkötelezett híve lesz. Nem érénye a szemérmes szerénység: a hűség gazdag termését hozzáértő kézzel takarítja be. Grassalkovich I. Antal (így fogják majd lajstromozni az alapító atyát) bonyolultabb egyéniség annál, hogy személyiségét mivelkedésének egyetlen vetülete alapján rekonstruálhassuk. Vizsgáljuk meg először a karrierépítő parvenü magasra kapaszkodásának állami pozíciófoglalásait.

Az ifjú pályaelhagyó prókátor kiváló értelemmel ismeri fel, hogy adottságait az udvar szolgálatában képes legtermékenyebben gyümölcsöztetni. Egy év múlva már Buda királyi koronaügyésze. Hivatali buzgalmának elismerése, hogy 1731-ben királyi personalis rangjára emelkedik. A titulus a következőt jelenti. A királyi személynök a legfelsőbb bíróságban az uralkodó jelen-

Grassalkovich I. Antal

létét testesíti meg. A rang a Legfelsőbb Hely tökéletes bizalmát jelképezi. A personalis magától értetődően a bíróság elnöke, és befolyása rendkívüli. Nem kétséges, hogy Grassalkovich I. Antal él is a kezébe helyezett uralkodói felhatalmazással.

Az év során egy további magas tisztséget is elnyer. Ő lesz a diétán az alsótábla elnöke. A hivatal nem jár sok elfoglaltsággal, hiszen kegyes urunk, III. Károly nem érez készletét arra, hogy személyesen találkozzék a sértett, dacos és makrancos magyar rendekkel. Jó szokását tizenkét éven át majd meg is fogja tartani. A pénzügyi és gazdasági téren is buzgólkodó államhivatalnok kiérdemli a Burg becsülését, és 1736-ban bárói rangra emelkedik. Az alelnöki funkció öt év múlva fontos tisztséggé válik.

1740 októberében III. Károly elhunyt, és az utód királlyá koronázásának nélkülözhetetlen statisztériája a rendi országgyűlés. Viszont a hosszú ideig mellőzött nemesség bőséges sérelmeket halmozott fel, így a díszes, ám hallgatag asszisztenciánál fontosabb szerepet áhít. Az 1741 májusában tartott diétán mutatkozik meg, hogy Grassalkovich már országos fontosságú politikacsináló személyiség. Nevét Pálffy János országbíróval együtt említi a krónika.

Rábírnák ingerült és követelődző magyar honfitársaikat, hogy jogosnak vélt igényeik kielégítése nélkül a koronázáshoz hozzájáruljanak. A rendi gyűlés egyetlen kézzelfogható eredménye, hogy a királynő megerősíti a nemesség adómentességének egyébként már korábban is létező privilégiumát.

Grassalkovich és Pálffy a dinasztianak nem tettek jó szolgálatot azzal, hogy a

bosszús követekbe fojtották panaszukat. A Habsburg-ház ugyanis ebben az időben már igencsak rászorult a magyar nemesség jóindulatára. A balsikernek bizonyuló pírruszi győzelemből látszik, hogy a hazai politikában ügyesen forgoló egykori prókátor külpolitikailag meglehetősen tájékozatlan.

III. Károly 1740 őszén fiú utód nélkül hunyt el. A trónutódlás kérdése közel három évtizede nyugtalanította a királyt. A pragmática sanctio néven ismert örökösödési törvény ugyan biztosította a leányági utódlást, kétséges marad azonban, hogy Európa országai tiszteletben tartják-e az osztrák államjog passzusát. A kontinensen nem előzmény nélküli, hogy asszonykézbe kerül a jogar. Az angol VIII. Henrik után hosszú ideig lánya, Erzsébet uralkodott. Szent Oroszország fejedelmi ékét is hordozzák büszke asszonycárok. Ám Ausztria helyzete merőben más. Soknemzetiségű birodalom, melynek birtoknyúlványaira etnográfiai alapon vagy pusztán hatalmi étvágytól hajtva ráérezhetnek szomszédai. A veszélyt érzékeli a császár, és az ügyes Habsburg-diplomácia negyed századon át tevékenykedik azon, hogy a pragmaticát az európai hatalmakkal elismertesse. Mikor azonban Károly megtér őseihez a Kapucinus kriptába, kiderül, hogy mennyit érnek a kikényszerített nyilatkozatok.

Prédára éhezve elsőként a német vérokon, II. Frigyes jelentkezik. A porosz királyban a condottieri rablóöszöne egy nagy hadvezér és kitűnő államszervező tehetségével egyesül. Atyjától, a konok és kissé korlátolt militaristától veszélyes fegyvert örökölt. Ez a nagy létszámú, kitűnően fel-fegyverzett és begyakorolt hadsereg. Frigyes, kit majd „Nagy”-nak nevez a történetírás, a pillanat elérkezésekor percnyit sem habozik. Miután az alig huszonhárom éves ifjú királynő, Mária Terézia apja örökébe lép, azonnal jelentkezik Sziléziára vonatkozó területi igényével. A visszautasítást követően megszállja a gazdag tartományt, sőt csapatai áprilisban Mollwitznél súlyos csapást mérnek az osztrák haderőre. A baj csőstül jön, ugyanis a császár másik hűbérese, a bajor választófejedelem is betör az osztrák tartományokba.

A felsorolt hadiesemények az 1741-es májusi országgyűlés előtt következtek be. Mindezek után nehéz lenne feltételezni, hogy az alsóház derék elnöke, Grassalkovich Antal rendelkezik a politikai előrelátás képességével. Hiszen annak a nagy kiterjedésű és hatalmi súllyal bíró

társországnak a vezető rétegét vadította el, melynek támogatására szorongató szükség fogja kényszeríteni. Szűk fél év múltán kerül sor az 1741. évi második országgyűlés összehívására. A nevezetes diéta a magyar parlamentarizmus történetének kiemelkedő eseménye lesz.

A taktikai előkészítésben Grassalkovichon kívül Pálffy János (akkor már nádor), a hercegprímás és Batthyány Lajos kancellár vesz részt. A pozsonyi várba meghívott karok és rendek előtt mondja el az ifjú királynő támogatást kérő beszédét. A bevezetés hiteles mondata így hangzott: „Mindenkítől elhagyatva, egyedül a magyarok hűségéhez és ősi vitézségéhez folyamodunk.” A Habsburgok több mint egy évszázada a fennhézás, gög és visszautasítás bátyafala mögé húzódtak a magyar törvényhozók jogos kívánságai előtt. A szituáció teljes megfordulása, a gyászruhájában is tündöklő jelenség könnybe fulladó szavai elementáris erővel szabadították fel az érzéseket. Bár a 21. század szkeptikus és józan embere kritikusan szemléli az írók, sőt festők szívének is kedves történeti tablót, figyelembe kell vennünk a kor szellemét is. A barokk korban őket heves érzelmek, sőt felfokozott indulatok fűtik. Ne kételkedjünk a nemes urak szándékainak őszinteségében, mikor kiszakad torukból a „Vitam et Sanquinem!” kiáltás. Az még kérdés, hogy hazatérve és lehiggadva miképp váltják valóra a lelkes ígéretet. A precíz és gondos történetíró, Szekfü Gyula adatai szerint az ország 21 622 gyalogos katonát és tíz-tizenötezer nemesi felkelőt állított ki. Az előbbieket felöltötték a császári mundért; valóban vérüket és életüket áldozták Európa csataterain az örökösödési háború nyolc éve alatt. A nemesi insurrekció jóval kisebb hatósugarú és rövidebb időtartamú vállalkozás volt. A következményként felsorolt tények természetesen mit sem változtatnak azon, hogy az eseménysor pozsonyi elindításában az alsóház elnökének, a bajai földesúrnak döntő szerepe volt.

A már III. Károly idejében befolyást és tekintélyt szerző főúr ázsíója az ifjú királynő országglása idején tovább emelkedik. Bár csak elsőgenerációs arisztokrata, fűrgeszével, a jog fondorlataiban való jártasságával, simulékony modorával jól illeszkedik az aulikus körökbe. Mértékadó történész – egyáltalán nem ironikus éllal – „az alsóház nagyészű elnökeként” aposztrofálja a szerény sorból felemelkedett jogtudort. A pozsonyi mestervágás egyébként ki fogja érdemeli az udvar bajvívójának méltán járó dekorumot. A királynői kegy grófi

rangra emeli. Nem tudni, hogy rejtőzik-e célzás a heraldikai változásban. Báró Grassalkovich címerpajzsán még nyíllal átlótt hatyú lankad, a grófin viszont már kardot rántó leopárd és oroszán ágaskodik.

A megbízások, melyeket az évek során fokozatosan elnyer, arra mutatnak, hogy energikusan és hozzáértéssel képviseli Mária Terézia szándékait. Ez nem pejoratív megjegyzés, hiszen ez időben a Burg érdekei egybeesnek a romjaiból felépülő Magyarországgal. 1749-ben megbízzák a budai, majd később a pozsonyi királyi várak újjáépítésének irányításával. 1748-tól haláláig a magyar kincstéri kamara elnöke. Szabályozza annak az egyébként nem túl bővizű forrásnak a buzgását, mely becsatornázódik a birodalom mohó búvópatakjába. Azt, hogy e szolgálat mily kedvező a Hofburgnak, mutatja Szekfü Gyula megjegyzése: „A rendek hosszas alkudozás után Grassalkovich Antal, akkor már kamaraelnök nógatásaira összesen hétszáz-ezer forinttal emelték az adót”. Ugyancsak 1748-ban nyeri el a második koronaőr hivatalát is. Természetesen ez nem kivont pallosú szolgálat, azonban több pusztacímnel. Grassalkovich I. Antal alkotja meg azt a szabályzatot, mely 1945-ig meghatározza a koronaország szolgálati rendjét.

1751-től viseli a „valódi titkos belső tanácsos” címet. A spanyol szertartásrend titulusai – melyet Bécsben is meghonosítottak – legtöbbször jelképesek, ez esetben azonban a címzés telibe talál. A források megegyeznek abban, hogy a gróf a királynő legmeghittebb bizalmasa volt. Harminc éven át áll a regina szolgálatában, és valószínű, hogy a magyarországi ügyekben igen sokszor kéri ki véleményét, támaszkodtak országismeretén alapuló tájékozottságára. Egy életével behatóan foglalkozó tanulmányában Grosschmid Gábor érdekesen jellemzi udvaronci magatartását. „Az idősb gróf Grassalkovich Mária Terézia királynénak állandó kedvence maradt, noha külsejében mindig megtartotta egyszerű tót-diákos modorát.” Valószínűnek látszik, hogy az udvari körökben csiszoló elsőgenerációs arisztokratán valamelyest kiütöközött a parlagi ősök darabossága. Igyekezett azonban elsajátítani mindazt az ismeretet, mely fontos egy nagy királyság bennfentes bizalmi embere számára. A magyar hivatalosság nyelvén, a latinon kívül tud németül és franciául, valamint szülőföldje hagyatékaként jól ért tótul is. Azt, hogy a világ dolgaiban oly gyakorlottan forgolódo nemesúr nincs híján mélyebb szintű gondolatoknak, jelzi a következő, Poliniushoz méltó mondata:

„Minden ételnél jobban rágd meg szavaidat, mert ételünket magunk gyomra emészti, de beszédeinket mások ítélete.” Láthatjuk majd, hogy a címzett, a magyar Laertes, Grassalkovich II. Antal, nem fog a bölcs apa színvonalára emelkedni.

A dinasztiaalapító személyiségének második vetülete egy ügyeskedő vagyongyűjtő kontúrját rajzolja ki. Az udvar szolgálatában álló jogászt korábban felsorolt hivatalai elve a gazdasági javak lelőhelyeinek közelébe juttatják. Az igazi, a nagy lehetőség azonban a Neoaquistica Comissio (Újszerzeményi Bizottság) megalakításakor érkezik el, melynek elnökéül nevezik ki. A testület létrehozása ésszerű és szükségszerű, hiszen a törökök kiűzése után az Alföld jó része sivár, elmocsarasodott, néptelen pusztasággá vált. Az elmenekült nemesi birtokosok a Felvidéken, valamint a nyugati vármegyékben húzták meg magukat. Jobbágyfalvak peremén épült kúriákat közel kétszáz éve hagyták el. Birtokosi igényük jogosságát a megmentett adománylevelekkel próbálták igazolni, ám a száműzetés idején még egykori nagy famíliák is elszegényedtek és fülig eladósodtak. A bizottság – korrekt módon – visszahelyezte őket javaikba, csak hogy egy ezer holdnyi, néptelen parlag tulajdonlása nem bírt semmi valódi értékkel.

Új falvakat kellett felépíteni és állatállománnyal, vetőmaggal, gazdasági eszközökkel ellátni. Csak ezután kerülhetett sor arra, hogy szép szóval, ígéretekkel, kedvezmények kilátásba helyezésével telepeket csalogassanak a vad magyar ugarra. Nyilvánvaló, hogy az elszegényedett, bocskoros nemessé degradálódott földtulajdonosok híján voltak az újjáépítéshez szükséges pénztökének. Örültek annak, ha jogos, de szinte terhelessé vált javaiktól méltányos összegért megszabadulhattak. A „méltányos” kitélt azért ne értékeljük túl. Szó sincs arról, hogy a felkínálkozó lehetőséggel élő Grassalkovich emberbaráti bőkezűséggel szórta volna aranyait. A megszerzett földeket azonban jó gazda gondosságával népesíti be. Pénze bőven van, hiszen kétszer is megözvegyülven mindig gazdag hozományú asszonyokkal köt házasságot. Egy forrásmű szerint hadiszállítói tevékenységet is folytat, ami általában gyümölcsöző foglalatosság.

A nagypénzű magántelepítő ügynökei bejárják a Rajna völgyét, a trieri és kölni érsekek fejedelemségét, valamint Elzászt is. Az összetoborzott vállalkozókat hajóval szállítják Budáig. A gróf figyelemmel és kellő tőkeerővel követi gyámoltottjai megtelepedését. Az újraalapított falvak számára

A gödöllői kastély

A pozsonyi palota, ma a szlovák államelnök székhelye

következtethetünk abból, hogy harminchárom templomot épített fel. Nem feledkezünk meg az iskolákról és kórházakról sem. Egy szerző szerint Vaskút alapítása is Grassalkovich I. Antal érdeme. A telepítésekről szóló leírások bizonyítják, hogy Bács-Bodrog vármegyében az új községeket létesítő legjelentősebb földesúr Grassalkovich volt. Megszerzett magándominiumai azonban főként Pest-Buda közelében szaporodnak. Éberen, szinte héjatekintettel figyeli a főváros környéki birtokforgalmat, és csap le minden megszerezhető földtulajdonra. Pusztái és majorságai szinte galléreként övezik Hatvantól Dunakesziig Pestet. Birtokainak területét csupán a szomszédos vármegyékben százharmincötezer kataszteri holdra teszik. Amennyiben a fürgén felkapaszkodó új oligarcha némileg erőszakos vagyonszerzését figyeljük, hajlandóságot érezhetnénk a „harácsoló” minősítés alkalmazására. Az előzmények és eredmények figyelembevételével azonban méltányosabb megítélésre készít.

1740-ben Magyarország az összbiradalmi adóbevétel egytizenkettedét fizeti be az államkasszába. az összeg sem a terület nagyságával, sem természeti kincseinek gazdagságával nem áll arányban. Nem arról van szó, hogy a jómódú ország csak tunyán és fukarul adózik. A valóság az, hogy a késő középkorban még tehetős biradalmat a kétévszázados háborúk reménytelenül elszegényítették. Nem a gazdasági felvirágzás adottságai hiányoznak, hanem a szorgos és hozzáértő népesség fogyatkozott meg katasztrófális mértékben. Az újratelepítő Mária Teréziát nem nacionalista indokok, hanem a gazdasági ésszerűség vezérelte. Grassalkovich és a hozzá csatlakozó főurak (Aczél, Károlyi, Podmaniczky, Pálffy, Zichy) természetesen saját gazdagodási vágyaiktól ösztökélve telepítettek. Egyéni érdekük célba juttatása azonban egybeesett az ország gazdagodásának elősegítésével. Az individualizmus iramodó paripái ezúttal a

közérdek barátját is vontatták. Az vitathatatlan, hogy az Alföldet és Bánátot újra benépesítő magánvállalkozók között Grassalkovich I. Antal volt a legsikeresebb.

A hajdani bajai földesúr harmadik arcélét nagyvonalú építkezéseinek értékelése alapján rajzolhatjuk meg. Magyarország művészettörténeti jelentőségű műemlékeiből a barokk kor templomai, középületei és palotái teszik ki a legtetemesebb hányadot. Az építmények rangsorolásában nehéz lenne az első helyezést Grassalkovich I. alkotásaitól elvitatni. A családi rezidencia helyszínének kiválasztásánál saját életfilozófiája motiválta: „Nagy ember lévén, ne lakják mindenkor a városban, hanem közel hozzája, mind azért, hogy megkeressenek azok, akiknek szükségük vagyton reád, mind pedig, hogy a tselekedetidre vigyázó és tizrkáló embertől ment lehess amikor tettzik.” Ezzel magyarázható, hogy az alapító atya legkedvesebb lakóhelye a gödöllői kastély volt. Ékességét és imponáló méreteit tanúsítja, hogy később majd a Habsburgok vásárolják meg, és királyi székhely rangjára emelkedik. A palotában gazdag Pozsony egyik díszje a volt Grassalkovich rezidencia. Itt szállnak meg több ízben a diétára érkező királyok is. Ma a szlovák államelnök székhelye. Pesten a Hatvani utcában emel méltó fővárosi ott-hont. A szerződött építész, a salzburgi illetőségű Mayerhoffer András kiválóságát jelzi, hogy műve mintául szolgált a Pesten később megtelepedő mánások lakóházaik kialakításához.

A bajai építkezés előtörténete a következő. A sikeres Bács-Bodrog megye telepítésekért Mária Terézia a tetemes terjedelmű kulai uradalommal ajándékozta meg hűséges udvari emberét. Ezt Grassalkovich 1750-ben elcseréli városunk körüli birtoktestekért. Szokásához híven nagyúri helyfoglalását a dominium központjában emelt, imponáló épülettel kívánja kifejezni. Így kerül sor a főtéren szinte uralkodó reziden-

cia felépítésére, ahol az oligarcha egyébként ritkán tartózkodott. Jelenlétét a díszterem falára függesztett portréja jelképezi. Nincs rossz társaságban: a nyájas Mária Terézia és a jeles törökverő princ, Savoyai Eugen fogják közre. A három festmény közül csak egykori gazdánk képe marad meg, mely a Történelmi Társaság múzeumában került. A kastélyt állandó jelleggel az uradalom jószágkormányzója, valamint tisztikara lakta. A Baját övező földek jó részét a gróf a városlakók használatába adta. Javára szól a pénzmagot gondosan számon tartó arisztokratának, hogy a szántókat nobilis engedékenységgel adja bérbe. A nyolcezer forintos évi járandóság csak fele a korábbi tulajdonos által bekasszírozott összegnek. A korabeli iratokból kitűnik az is, hogy a hajdani lakosok sértetlenül őrzik az egykori török adószedőkkel szemben kialakult önvédelmi reflexeket. Nagyon nem szeretnek fizetni. Dicséretére vall a grófnak, hogy a pénzt, sőt időnként a köteles szolgáltatásokat is megtagadó klienseit türelemmel és nagyvonalú megértéssel kezeli. A palotát, mely később a város tulajdonába kerül, 1896 után jelentősen átépítik. Egyetlen eredeti berendezési elem maradt fenn, a címeres márványkandalló, mely jelenleg a Türr István Múzeumban beépítve látható.

A rendkívüli tehetséggel megáldott alapítóatyja 1771 decemberében bekövetkező halála után a család emelkedése látszólag az utód, II. Antal idején is folytatódik. Az örökös 1784-ben II. József biradalmi hercegi rangra emeli. A fiú folytatja az atya által megkezdett építkezést. Felesége, Esterházy Anna Mária ösztönzésére a gödöllői kastély parkjában száz fő befogadóképességű barokk kőszínházat építtet. rövidesen saját zenekart is szerződött. Tháliát is megidézi a családi székhelyre: vendégszereplésre budai és pesti színtársulatokat hív meg. Kulturális érdeklődésének méretét és irányát jelzi, hogy szaporítani kezdi pozsonyi kastélyának könyvtárányát. Ez

1787-ben 871 kötetből áll. Közülük 649 francia, 194 német, 23 latin, 3 magyar és 2 olasz nyelvű. Az állomány összetétele valószínűsíti, hogy a második generációs arisztokrata olvasgatta is a köteteket. Érdekes következtetésre készítet a leírásnak az a része, mely szerint Montesquieu, Rousseau, Diderot és Voltaire munkái is szerepelnek a regiszterben. A frissen aranyozott címerpajzsú herceg tehát lapozgatja azokat a szerzőket, akiknek gondolatai finoman lebegő puskaporként telítik Franciaország politikai légkörét. Mindössze két év választ csak el a nagy robbanás bekövetkezésétől. Az állomány mérete azonban jelzi, hogy az oligarcha szellemi érdeklődése még alatta marad a korabeli művelt arisztokratáknak. Összehasonlításként: Széchényi Ferenc tékája huszonötezer, Teleki Sámuelé több mint harmincezer kötetet tesz ki.

Grassalkovich II. Antal alatt indul meg a gazdasági lecsúszásnak az a folyamata, mely a teljes csődbe fog torkolni. Apja is bőkezűen költekezett, ám kiadásait fedették a tetemes jövedelmek. Fiának ujjai közül is sugárban csurran az arany, ám ő vajmi keveset törődik a bevételi oldallal. Míg a dinasztiaalapító héjatekintettel ügyel birodalmának sáfárjaira, a birtokokat gondatlan gyermeke már nem személyesen kezeli. Különös módon a korábban dúsan jövedelmező uradalmak az ellenőrizetlen jószágkormányzók kezében veszteségesé válnak. A nagyúri költekezés azonban folytatódik, így elkezdődik az eladósodás folyamata.

Az 1771-ben született Grassalkovich III. Antal már alig játszik szerepet a magyar közéletben. 1809-ben ugyan őt választják Szabadkán a Bács-Bodrog megyében felállított nemesi felkelés parancsnokává. Ezredesi rangot kap, azonban vitézi jeleskedéséről nincs további adat. Az események történelmi tablója sajnos igen világos rajzolatú. A János főherceg vezérlete alatt álló osztrák-magyar sereg 1809. június 14-én ütközik meg Győr alatt a franciákkal. A húszezer főnyi sorkatonaság tizenkilencezer nemesi felkelővel egészül ki. Délről Eugene Beauharnais marsall vezetésével ötvenkilencezer fős, kítűnően felszerelt fegyelmezett sereg közeledik. A csata délután kezdődött és mindössze négy óra hosszan tartott. A harc harmadik órájában sajnos olyan esemény következik be a nemesi insurgensek frontján, amelyről az elfogulatlan történetíró a következőképpen számol be: „a fegyelmezetlen és gyakorlatlan csapat d. u. 4 óra tájban teljesen felbomolva futásnak eredt... úgy elszaladt, hogy Budáig, illetőleg hazáig meg sem állapodott”. E lakonikus leírásból aligha tudunk kiolvasni olyan epizódot, mely a heroikus harcban elbukó hős babérszoruját fonná az utolsó Grassalkovich homlokára.

Bár a pénzszorásban még atyjánál is jobban jeleskedő III. Antal töméntelen adóssága már meghaladja az összvagyon, három jó cselekedetet jegyeztek fel róla. Bizonyos, hogy ő ad telket a Nemzeti Múzeum felépítésére. Egy adat szerint a Nem-

zeti Színház fundusát is ő ajándékozta a fővárosnak. Írnak továbbá egy nem számszerűsített, de jelentősnek mondott összegről, melyet a Tudományos Akadémiára hagyományoz.

A harmadik nemzedék fejének elhunytával (1841.) a család férfiágon kihal. Bár az alapító atya életművének tárgyilagos vizsgálata mutatja, hogy Grassalkovich I. Antal fölé emelkedett kora tunyán élősködő főnemesinek, honfitársainak egy része görbe szemmel mustrálta a felkapaszkodó újjazdagot. Feljegyeztek róla egy olyan próféciát, melyben szinte Savonarola indulatának perzselő lávája hömpölyög. „Ezen annyi rablás által összehordott kőhalmaz összeomlik és mások fogják élvezni a rablott kincset” – jövődöli állítólag Gödöllőn egy szerzetes. A korabelinek vélelmezett jóslat azonban oly tökéletesen teljesedik be, hogy jogos az utólagos és predatált gyártásának gyanúja. Az viszont tény, hogy a III. Antal nevét már alig említik meg a nagy korszak historikusai. Pedig olyan időben élt, mely az arisztokrácia rangjukra érdemes tagjainak az önmegvalósítás páratlan lehetőségét nyitotta meg. Ez a korszak a nemzet fölé Wesselényi, Széchényi, Batthyány és Eötvös gigászi alakját emeli. Az enervált utód, a tékozló fiú a nemzetség címerpajzsát végleg lefordítja. A családnév fiúörökös híján eltűnik. Baján emléküket a Grassalkovich-palotán kívül csak egy rövid, a Dózsa György útból kiágazó zsákutca őrzi.

Dr. Dániel József

A nemzetközi távlovaglás kezdetei Magyarországon

A 8. Országos Távlovagló Túra Baján

A 21. században, a modern hírközlés és média korszakában egyértelműen terjed az a nézet – reklámszlogen –, hogy a magyar nemzet lovas nemzet. A 1100 éves hagyományokra visszanyúló lovaskultúrát – a versenyszerű és a hobbi szintű lovaglást – azonban csak az első világháború után kezdte el komolyan támogatni az állam. Az első világháború és az azt követő zavaros évek az ország lóállományát katasztrofális mértékben lecsökkentették. A mezőgazdaságban, a közúti közlekedésben és a hadseregben a lovak igaereje ebben a korszakban – a gépesítettség alacsony színvonalá miatt – még nélkülözhetetlen volt. Ezért vált létkérdéssé az ország számára az 1920-as években a hazai lótenyésztés fel-futtatása. A tenyésztéssel, a mezőgazdasági kiállítások bemutatóival és versenyeivel

párhuzamosan előtérbe kerültek a lovasportok is. A versenyszerű lovaglás – galopp, ügetés, military díjlovaglás és díjügetés – mellett megjelent a hobbi szintű túralovaglás. 1924. február 29-én alakult meg a Magyar Lovassport Egyesületek Országos Szövetsége (MLEOSz), amely a lovasversenyek előkészítésében, szervezésében és lebonyolításában játszott meghatározó szerepet, valamint a külföldi szabályrendszerek magyarországi bevezetését, versenyzők és edzők tanulmányútjainak szervezését, a hazai oktatás kereteinek kialakítását is magára vállalta. Az 1920-as évek második felében került az MLEOSz vezetőségébe Rudnyászký Ferenc, aki a lovaglást mint nemzeti sportot kívánta terjeszteni országsszerte. 1931. december 10-én alakította meg a Magyar

Gazdák Országos Lovasegyesületét gróf Eszterházy Ferenc támogatásával Tatán. Az egyesület elnöke vitéz nagybányai Horthy István (1858-1937) nyugalmazott lovassági tábornok, Horthy Miklós kormányzó bátyja lett, az egyesület tényleges vezetője Rudnyászký Ferenc. Az egyesület elsősorban a vidéki polgári lovasoknak kívánt lehetőséget biztosítani mind képzésben, mind versenyzésben, de hadseregben szolgáló „profi” lovasokkal nem vehették fel komolyan a versenyt. Az egyesület fő céljának a hazai lovasturizmus fejlesztését, nemzetközi szintre emelését tűzte ki, ezért átvette az MLEOSz keretein belül a távlovagló túrák szervezését. A tiszteletbeli elnök, Horthy István 1937-ig aktívan részt vett az egyesületi túrákon. Az egyesület rangja folyamatosan emelkedett, 1933

nyarán – az országos lovas túra után – költözött be a felújított Nemzeti Lovarda épületébe, a Kerepesi út 5-7. szám alá.

Az 1933-as országos távlovagló túra az MLEOSz fennállása alatt szervezett 8. ilyen túra volt. A korábbi pár napos eseményektől megkülönböztette az, hogy a megtett távolságot és a programok sokszínűségét tekintve is a legnagyobb. 1933 februárjában körvonalazódott az útvonal ötlete, Rudnyászy Ferenc márciusban pontosította a terveket és kérte fel az érintett településeket a nemzetközi mezőny vendégül látására.

„5394 / 1933

Magyar Gazdák Országos Lovasegyesületének idei távlovaglása

Felhívás

Közlöm a város polgárságával, hogy vitéz Horthy István Öméltósága elnöklete alatt működő Magyar Gazdák Országos Lovasegyesülete 1933. május 25-től június 10. közti időben lovas levente távlovaglást rendez.

Részt vesznek német, holland, svéd, észt, finn, litván, olasz, belga, amerikai, osztrák, francia, magyar hölgy- és úrlovasok 50-en, ezenkívül 100 kispazda és lovas levente.

Bejárják az egész Magyarországot.

Decs, Sárpilis, Bátaszéken át érinteni fogják Baja városát is és itt szándékoznak éjjelezni.

Az egyesület egyik célja az is, hogy a külföldieknek közvetlen érintkezést biztosítson a magyar városok lakosságával a magyar néplélek megismerésével az ellenünk irányuló ellenséges propaganda elleni küzdelem érdekében. Ezért azt szeretné, hogy a mintegy 30 fő külföldi, 20 fő magyar hölgy- és úrlovas a helybeli intelligenciánál a 100 fő kispazda és lovas levente pedig lópartó gazdáknál szállásoltatnának el éjszakára.

Az ellátásért minden külföldi és magyar hölgy- és úrlovas után napi 3 pengő, minden kispazda és lovas levente után napi 1,50 pengő, minden ló után pedig napi 80 fillér megtérítést ígér az egyesület. Ezzel szemben a lovak részére 5,5 kg zabot és 5 kg szénát igényel.

A tiszteletreméltó nemzeti gondolat szolgálatát folytán is, de városunk idegen forgalma és prolongálása szempontjából is figyelmet érdemel ez az ügy.

Felkérem ennél fogva mindazokat akik a jövevények éjszakai elszállásolására hajlandók, ezt a szándékukat legkésőbb április hó 10-ig jelentsék be a városi székház emelet 4 számú hivatalában dr. Madarász Lajos úrnál.

Baja, 1933. március 27-én.

Dr. Borbíró s.k. polgármester"

A lovas egyesület kihangsúlyozta, hogy a nehéz gazdasági helyzetre való tekintettel nem drága vendéglátást várnak el, hanem igazi magyaros vendégszeretetet. A vendégek fogadására szép számban jelentkeztek a bajai polgárok. A Központi Szálloda és a Nemzeti Szálloda vállalta igen kedvező áron a legelőkelőbb vendégek fogadását a város fizette. Május 5-én Madarász Lajos megküldte a lovas egyesület számára a tervezett részletes szállásbeosztást mind az emberek, mind a lovak részére.

A Magyar Gazdák Országos Lovasegyesülete május 11-én küldte meg a távlovagló túra teljes programját Bajára. Az útiterv szerint május 31-én Budapest (Csepel) –Ráckeve, június 1-én Ráckeve–Sárbogárd, június 2-án Sárbogárd–Nagydorog, június 3-án Nagydorog–Tolna, június 5-én Tolna–Decs, június 6-án Decs–Baja, június 7-én Baja–Kecel (Kiskörös és Soltvadkert), június 8-án Kecel–Szank–Kiskunfélegyháza (Szentkút), június 9-én Kiskunfélegyháza–Kecskemét, június 11-én Kecskemét–Cegléd, június 12-én délután indulás vonattal Budapestre mentek a résztvevők. A távlovaglás programjába bizonyos időközönként pihenőnapokat iktattak a szervezők, így június 4-én (pünkösd vasárnap) Tolnán és június 10-én Kecskeméten egy-egy napot pihent a teljes mezőny. Természetesen e napokon is voltak lovas programok: június 4-én a szakályi állami ménest tekintették meg; június 10-én a bugaci ménés és pásztorélet bemutatója volt.

A részletes útiterv közlése mellett minden település megkapta a rá vonatkozó részletes programtervezetet időre lebontva.

„Tájékoztató

Vitéz nagybányai Horthy István Őkegyelmességének vezetésével 1933. évi június hó 6. napján Bátaszék felől 140 fő külföldi és magyar hölgy és úrlovas, valamint kispazda és leventékből álló távlovagló csapat 15 lovász kísérettel és 6 autóval jön városunkba.

Baján időznek másnap reggel 6 óráig.

Felkérjük a katonai és polgári hatóságokat, hivatalokat, kaszinókat, egyesületeket, cserkész és levente alakulatokat, valamint a város közönségét, hogy a fogadás ünnepélyességét megjelenésükkel és házaiknak fellobogozásával is emelni szíveskedjenek.

Program:

Június 6-én d.e. 9 órakor érkezik a lovascsapat a Duna túlsó Partjához. Átkelés a Dunán 10.30 óráig az árvédelmi zlj. [zászlóalj] pontonjaival.

A Duna bajai partján a komprévnél várja a helybeli katonai tisztikar és a leventék lovascsapata az érkezőket s bekísérik őket a cserkész és levente alakulatok által megszabott útvonalakon és pedig:

a) Szentjánosi úton /Gázgyár előtt/

b) Árpád utcán

c) Szent István téren /Zich előtt/

d) Br. Eötvös utcán

e) Vörösmarty utcán

f) Arany János utcán

g) Mátyás király téren

h) Várady érsek úton

i) Kolozsvár utcán át a Bácska térre, keresztül vonulva a díszkapun.

Itt lesz a hivatalos fogadtatás. Ennek vezetésével a 80 kispazda és levente lovas Szentistván városrészbe lovagol szállásra.

Majd a hölgyek és úrlovasok - szám szerint 57-en - lenyergelnek és közülük a szállodákba szállók a Mavart egy kocsján, a többiek pedig magán autókon és fogaton vendéglátóikhoz mennek.

Lovaikat és a három altiszt lovat saját lovaszaik özv. dr. Lelbach Lászlóné úrnő /gr. Széchenyi utca 22. 2 db lovat/, a méntelep /Kölcsey u. 32. sz. 38 db lovat/, Auer Emil /Kölcsey u. 39. sz. 4 db lovat/, Somogyi Elemér /Kölcsey u. 24. sz. 15 db lovat/, Milkó Mátyás /Szent Antal u. 18. sz. 2 db lovat/, Müller János /Erzsébet kir. u. 87. 6 db lovat/ urak istállóiba vezetik elszállásolásra.

A szállodában lakók részére 1 órakereset ebéd a Nemzeti és Központi éttermeiben, míg a magánosoknál vendégszeretettel részesülők vendéglátóiknál ebédelnek.

Ebéd után pihenő.

Délután 4 órakereset találkozó a városi székház tanácsstermeiben.

Innen indulás a város megtekintésére, valamint szórakozáshoz.

I. szórakozási lehetőségek:

a Dunára

evezés,

motorcsónakázás,

fürdés a zátonyos részen,

séta a Déri kertben,

II. megtekinthetők:

Kegyúri templom,

Ferenciek temploma és sekrestyéje,

Közkórház,

Szeretetház,

Kertészképző telepe,

Megyeháza,

Városi székház,

Gimnázium,

Apáca zárda,

Nemzeti Bank palota,

Postapalota,

Ackerman rt. műszöví telepe

Gázgyár stb.

Este ont 8 órakor a hölgy és úrlovasok tiszteletére közös vacsora a Nemzeti színházteremben.

Vacsora közben pohárköszöntők:

1. a Kormányzó úr Öfömméltósága magyarul,

2. a vendégekre német, francia nyelven.

Vacsora után tánc cigányzenére.

Egy teríték ára 2.- P. ital nélkül.

Jelentkezni lehet a hivatalos órák alatt dr. Madarász Lajos rendezőnél /Városi színház, emelet 4. számú hivatalban/.

Valamennyi külföldi beszél német és francia nyelven.

Minden vendégnél elszállásolási lap lesz, melynek segítségével kalauzolható.

A kiscigádák és levente lovasok közös ebéde és tiszteletükre a közös vacsora is Szentistván városrészben lesz.

Június 7-én reggel öt órakor a leventék zenés ébresztője.

A hölgy és úrlovasok 5.45 órakor gyülekeznek a Bácska téren.

Innen indulnak 6 órakor Szentistván városrészben át – ahol a kiscigáda és lovas leventék csatlakoznak hozzájuk – Kiskörös felé.”

Az utolsó pillanatban történt lemondások miatt a vendégek-szállásadók névsora még

május 30-án – a túra indulása előtt egy nappal – is változott. A lovas túra utólagos visszhangjáról a levéltári anyagban semmiféle hivatalos jelentés, megemlékezés stb. nem maradt fent. Az esemény valószínűleg nagyon sikeres volt, és a külföldi vendégek elégedetten távoztak. Ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy 1934-ben a Magyar Gazdák Országos Lovasegyesülete már nemzetközi lovas túrát szervezett, melyre csak Hollandiából 60 vendég érkezett. Ezt az 1934-es túrát tekinthetjük az első nemzetközi lovas túrának, az 1933-as Baját érintő túra valószínűleg a „főpróba” volt.

Sarlós István

A Duna–Tisza közti nemzetiségi kutatások lehetséges irányai

Mielőtt a konkrét témámra rátérnék, talán nem oktalanság így a bevezetőben szót ejteni az etnográfiai kutatások terepéről, a Duna-Tisza közének déli részéről, vagyis a Baja-Kecskemét vonaltól a Bácspalánka-Újvidék-Titelig terjedő térségről. A két folyó ölelte-határolta Bácskaság településeinek lakóiról, a magyar, német, horvát (bunyevác, sokác), szerb, ruszin, szlovák, montenegrói, bosnyák, albán népelemekről, melyek együtt élnek e tájon és melyeket államhatár választ el egymástól gyakorlatilag Trianon óta. Ennek az együttélésnek van múltja, ami esetenként több száz éves, közelmúltja, ami néhány évtizedes csupán, van jelene, mely gondoktól terhes és minden bizonnyal van jövője is. A térség tehát folyamatosan változó életre az ott lakóknak, így rendkívül izgalmas kutatási terep.

Az etnikai tarkaság kialakulásának gyökerei a török hódoltság alatti népmozgásokra, de főként a 18. századi telepítésekre vezethetők vissza – minderről Bárh János írt összefoglaló tanulmányt (*Népcsoportok, néprajzi csoportok és történeti-néprajzi tájak a Duna–Tisza közén*. In: Bárh János szerk.: Dunáninnen – Tiszáninnen. Kecskemét, 1995. 7-21.) –, amit a 20. század csak tovább bonyolított a két világháborúval, majd következett a délszláv polgárháború, aminek folyamánként ismételtén átrendeződött a vidék etnikai térszerkezete. Hogy ez mennyire így van, legyen elegendő csupán arra a tényre felhívni a figyelmet, mi szerint Trianon és a második világháború után a térségben egyharmad magyar, egyharmad német és egyharmad délszláv népelem al-

kotta a lakosságot. Mára a magyarság aránya 15% alá csökkent. Talán mondani sem kell, hogy mindez nem a természetes népszaporulat vagy népességfogyás eredménye. A változások, lakossági mozgások érintették a táj népi kultúráját, azt a kultúrát, amely vizsgálódásunk, kutatásunk tárgya.

Nos, vessünk pillantást átfogó táji kutatási projektekre, jelesül a Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszára (Papp Árpád–Raffai Judit–Terbócs Attila szerk. *Vajdasági magyarok néprajzi atlaszána kommentárkötetete*, Szabadka, 2003.).

Az atlasz az 1997-ben önálló szervezetté váló Kiss Lajos Néprajzi Társaság mindezidáig egyik legnagyobb szabású vállalkozása. A kutatás illeszkedett a Magyar Néprajzi Atlasz és a Jugoszláv Néprajzi Atlasz eredményeihez és részben azok módszertanához, figyelembe vette az említett munkák kutatópontjait, tudományos eredményeit.

A VMNA regionális atlaszként teljesebb, árnyaltabb képet tudott felmutatni a térség magyarságának népi kultúrájáról.

A kutatás három jól elkülöníthető időszakra fókuszált: a második világháborút követő évtizedre, az 1970-es évekre és az 1990-es évek társadalmi változásaira. 41 kutatópontra történt kérdőíves adatfelvétel, a hagyományos témák mellett külön vizsgálat tárgyát képezték a lokális és társas kapcsolatok, valamint az identitás.

Így rákérdeztünk az önmeghatározásra, vallásosságra, közösségalkotásra, közösségi munkaalkalmakra, rokonsági kapcsolatokra, társadalmi mobilitásra, szegregációra, újságolvasásra, rádióhallgatásra, té-

vénézésre, nyelvhasználatra stb. Az atlasz e tekintetben úttörőnek bizonyult, megpróbálta a zajló folyamatokat is feltérképezni, rögzíteni. Kétségtől jelentős csapatmunka folyt a kutatási koncepció kimunkálásától a kérdőívek kidolgozásán át a tudományos feldolgozásig.

Egy másik kötet az egyéni kutatások eredményét próbálta felmutatni (Klamár Zoltán szerk.: *Etnikai kontaktónak a Kárpát-medencében a 20. század második felében. Nemzetközi tudományos konferencia 2004. augusztus 26-28.* Múzeumi Füzetek 53. Aszód, 2005.)

Ahogy a kötet címe is mutatja, a konferencia kitekintés a Kárpát-medence népességének sokszínű társadalmi jellegére. Példák segítségével mutatja meg az együttélés, egymás mellett élés kultúrákat megtermékenyítő hatását, vagy éppen az etnikai kizorítódsi tájegyiségként és településenként megmutatkozó eredményeit prezentálták az egyes szerzők.

A számunkra érdekes térségből is voltak előadások, így három is foglalkozott Bácskával. Betekintés erejéig láthattunk példát egy falu táplálkozáskultúrájának átalakulásáról, valamint nyelvhasználati szokások és térkijelölő tárgyi szimbólumok identitáshordozó szerepéről. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a konferencia szervezésekor megpróbáltuk megszólítani a térségben élő másjaku kutatótársakat is, hogy támogassuk a látómezőt és egyazon kérdést más-más szemszögből is megvilágítsunk, járjunk körül. Sajnos, nem sikerült. Mindez azt is mutatja, hogy a jelenségek vizsgálatok van egyfajta bezárkózás, befelé fordulás.

E két jelentősebb kötet mellett számtalan kismonográfia jelent meg, melyekben a lokális kutatások eredményei láttak napvilágot az 1990-es és 2000-es években. Szerencsére a változó népi kultúra újabb feladatokat ad a kutatóknak. Hogy van mit kutatni, arra nagyon jó példák a bemutatott kötetek. Magam a továbbiakban arra vállalkozom, hogy néhány lehetséges újabb (és a jelzõt talán idézőjelbe kellene tenni) kutatási témára, irányra hívjam fel a figyelmet.

Az alábbiakban a Duna–Tisza közti nemzetiségi kutatások lehetséges irányait néhány kutatási kulcsszó felvázolásával közlöm.

Multikulturalizmus: Hoppál Mihály erről így ír: „Ennek a kultúránkivüliségnek az a természetes következménye, hogy a helyi lakosság, közösségek identitását készakarva tagadták, illetve mindent megtesznek a csoportokat megkülönböztető jegyek összeszemosására. Röviden ez az identitás tagadása”. (Hoppál Mihály: *Az etnológiai kutatások jövőjéről*. Ethnographia 122. évf. 1. sz. 2011. 29–43.).

Erre példa a jugoszlávság, mint etnikai kategória: – amint a lakosság mondta – nem vagyok sem szerb, sem magyar, hanem szerbül illetve magyarul beszélő jugoszláv.

Identitás: biztonságot nyújtó, a múltat a jelenen át a jövővel összekötő kulturális kapocs. Bonyolulttá az által válhat, ha az egyén egyszerre többféle kulturális örökséghez is kapcsolódik. Példa erre a egyes házasságból születettek identitása, a többes kulturális kötődés. Fontos vizsgálni az egyén helyzetét és viszonyát a lokális társadalmon belül: mit gondol a közösségről, közösségekről és fordítva, róla hogyan vélekedik a közösség, amelyben él. milyen hagyományokat fogad el magáénak és mit örökít tovább.

Materiális identitás: van ilyen és talán kevésbé kutatott téma. A térségben kialakított "nemzetstratégiák" mentén tapasztalható felbukkanása nyelvhasználati és kulturális szokások tömkelegét befolyásolhatja. Friss tapasztalat: a Gombosra (Szerbia) bevándorolt cigányok magyar osztályba íratják gyermekeiket, hogy megkapják az Magyar Nemzeti Tanács beiskolázási segélyét, ami 70 euró. Így családon belüli konfliktushelyzetet okoz a nyelvismeret hiánya. Márpedig a nyelv kulturális hagyományokat is közvetít, így a felnövekvő generációk identitásváltsága is felszínre kerülhet.

Vallási identitás: az egyházak társadalom- és tájszervező szerepe: katolikusok, evangélikusok, reformátusok, ortodoxok ebbéli tevékenységének vizsgálata nagyon is aktuális kérdés napjainkban. Térkijelölő, térmegjelölő tevékenység: keresztek,

feszületek, szobrok, képoszlopok. Ezek általános, megújítási körülményei és okai általában számon tartottak a lokális közösségekben.

Vallásos társulatok, egyletek és szerepük a közösségek életében: rózsafüzér társulat, Mária-lányok stb. Példa a valláshoz kapcsolódó identitás megnyilvánulásáról: gombosi izbeglica (szökevény mondják a menekültekre a helybeliek) számára csak egy kereszt létezik, az, amelyik az épülő szerb templom mellett áll. A faluban és annak határában a katolikusok 20 szakrális kisemléket állítottak, ám azok nem részei a szerbek identitásának.

Ünnepek és hétköznapiak: hogyan tagolja ismét az időt az egyház?

Migráció: a második világháború után a térségben a politika által felülvezérelt vándormozgalmak átstrukturálták a vidék lakosságát. Magyarországról a németeket telepítették ki, Bácskából, ami újra jugoszláv fennhatóság alá került, a németeket és a csángókat üzték el. A helyükre szerbek, montenegróiak érkeztek. Később jelentős albán beszivárgás következett be, ami spontán gazdasági migrációként volt jelen a társadalomban.

A délszláv polgárháború folyamán a horvát lakosság egy része elhagyta a Duna–Tisza közét, helyükre újabb szerb népelemek érkeztek. Hogyan alakultak az új kapcsolatok, milyen új szokások, munkamódok jelentek meg a vidék társadalmában?

Vendégmunka: 1960-as évek, 1990-es évek és napjaink. Viszonylag nagy hagyománya van a jelenségnek, hiszen az elsők, a pionírok még Titó Jugoszláviájából indultak Nyugat-Európába. Az utolsók pedig **Miloševia** háborúba ájult Szerbiájából. A közösségből messze kerülők kötődésének, kapcsolattartásának vizsgálata mellett az is fontos, hogy lássuk, a visszatérők miként illeszkedtek vissza és mit hoztak, hoznak magukkal (munkaszokások, népszokások, építkezési módok stb.)?

Háborúk: az első és második világháború emlékényaga, impériumváltások és az azzal járó megtorlások. Sajnos az első világháború résztvevői, tanúi már nincsenek közöttünk, de a családi hagyományokban még megvan az emlékényaguk. A narratívák mellett kitűnő fotóanyag is gyűjtethető. A második világháborúban szolgáltatóktól még sok emlékényag rögzíthető.

A tapasztalatok azt mutatják – itt, a Bácska szerbiai részére gondolok –, hogy az impériumváltásokkal kapcsolatban értékes plébániai iratanyagok találhatóak a különböző településeken. Külön figyelmet kell szentelni az ortodox egyházközségek-

ben találhatóaknak, hiszen azokat az események többségében még nem vizsgálták. Sok mindent elárulnak a kor hangulatáról és a nemzetiségi együttélésről. A kutató háttéranyagként hasznosíthatja az ott találtakat.

Beszolgáltatás: ahogyan Magyarországon, úgy Jugoszláviában is volt kulákklista. Főként a Vajdaság parasztságát, azon belül a magyar parasztokat érték atrocitások. Ezekről viszonylag keveset tudunk, de még élnek a szemtanúk és talán most van az a pillanat, amikor, ha nem is szívesen, már elmondják az akkor történeteket.

Tapsikolt földek – a szegény parasztok földhöz jutása 1945-ben a megtorlások és vagyoneklobzások idején. A földéhség párhuzamos jelenség a határ mindkét oldalán. Talán a földosztás technikája is. Ami különbözőséget jelenthet, az a földhöz jutottak társadalmi helyzete. A Bácskában sok olyan családnak juttattak földet, mintegy kárpótlásul, amelyeknek tagjai aktív részesei voltak a háború végi harcoknak. Igaz, hogy kényszerűen vettek részt a tömegek az eseményekben, de ezt a kényszert a „jutalmazással” akarta felülmúlni a hatalom.

Szövetkezetesítés – 1948 és 1953 között erőszakos szövetkezetesítés zajlott Jugoszláviában is. Különösen keményen sújtotta a vajdasági magyar paraszti rétegeket. Párhuzamos kutatások, azonos szempontrendszerű kérdőívek alapján volna jó vizsgálni az egész térséget.

Építészeti örökség átfogó vizsgálata: a tulajdonosváltások megmutatkozása a faluképek alakulásában. Bácskában a németek helyére, házaikba érkezett délszlávok még napjainkban sem érzik magukat teljesen birtokon belül. Jó lenne feltárni ennek az ambivalens viszonynak az okait.

Háztörténetek: valójában család-történetekre gondolok, melyek a házban és a ház körül zajló életet térképezik fel. A ház építése, vétele, átalakítása, de elsősorban a lakóház, mint életterület kutatására fókuszálva. Ennek a témának különös aktualitása van a Bácska déli, szerbiai részén, hiszen ott napjainkban is zajlik az etnikai térfoglalás. Hol erőszakosabb, hol kevésbé erőszakos formában.

Hagyományápolás: talán érdemes utalással megemlíteni, hogy a 20. század elején-közepén még megvoltak a klasszikus belenevelődés intézményei. Ezeket számolták fel a szocializmus évei alatt. Maradtak a központilag ellenőrzött és irányított szemlék, amelyek népzene, néptánc, népviselet ápolását tették lehetővé.

Az egyesületi élet csírája, gyökerei a két világháború közötti parasztpolgári egyesületek létrejöttében keresendő. Azok működ-

dése valamilyen szinten kapcsolódott a magyarországi szerveződési modellhez. A Gyöngyösbokréta-mozgalom túl is élte azt. Érdemes lenne kutatni a szervezeti hátteret. Ahogyan azt is kutatni kellene, hogy kik és milyen hagyományokra építve tartották életben az egyesületeket.

A rendszerváltozás után gombamód szaporodtak a helyi, fesztiválszerű rendezvények. Ezek új hagyományok beépülését eredményezték. Ilyenek az *Uborkanapok* Péterrévén, a *Kukoricafesztivál* Magyarkanizsán, a *Gazdag ág* Oromhegyesen, az *Aratóverseny* Felsőhegyen stb. Vizsgálni kellene az egyének szerepét ezeknek az újabb közösségi alkalmaknak megteremtésében. Már csak azért is, mert a hagyományok visszaplántálásával van dolgunk. Így nem ártana tudnunk, hogy honnan, milyen csatornákon kerül vissza a közösségi kánonba egy-egy szokás, tánc és népdal.

Vannak újraeledő szokások, melyeket az egyesületek hoznak vissza a gyakorlatba: ilyen például a locsolkodás Horgoson, Gomboson.

Új szokáselemek: a globalizáció, a kitárolt világ új, eddig nem létező szokásokat közvetít a vidék közösségei felé: adventi koszorú, halloween – ezek most zajlanak, jó lenne megjelenésük idejében kutatni a jelenségeket, illetve az általuk létrejövő alkalmi szerveződések, csoportok életét. Magyarkanizsán a halloween partik társadalmi eseménnyé nőttek ki magukat.

Nyelvhasználat: a nyelvi érintkezés a proverbsokban is megmutatkozik. Szólások, szóláshasonlatok tömkelege él a nemzetiségek nyelvében. Általában a kapcsolatfelvétel, a kommunikáció gyakorlati példáit őrzik, mutatják be. Pl.: bunyevácok, németek, szerbek nyelvtudása stb. Jó lenne párhuzamos vizsgálatokat folytatni, hogy láthatóvá váljon az érem mindkét oldala. A történetnek nemcsak az a része érdekes, hogy mi hogyan látjuk a másikat, hanem az is, hogy minket hogyan látnak.

Zárásul néhány gondolat munkánk talán egyik legfontosabb eleméről, a kutatásról. A térségben több szervezett kutatásban volt szerencsém részt venni. Egy-egy kisebb tájegység kutatók által „megszállt” vidékének lakossága – itt most a Bácska szerbiai részére gondolok – mindig jól, barátságosan és türelemmel fogadta a messziről jött kíváncsiakat. Sőt, nem egyszer tapasztalhattam meg, hogy presztízskérdést csináltak a látogatókból, illetve azok elmaradásából. Van annak valami jóleső, szívmengető bája, amikor a falu utcáján megállítják az embert azzal, hogy: „Ha bejönnek hozzám, én is főzök egy kávét!”

Tudjuk, hogy a kutatótáborok alkalmával nagyobb merítésre van mód. Mivel több kutató mozog egy adott területen, így arra is van lehetőség, hogy egymás munkáját segítsék, egymás témájához adaléko-

kat szolgáltatassanak, illetve lehetséges adatközlőkre vagy inkább beszélgető társakra hívják fel a figyelmet.

Ezek a táborok viszont költségesek. Nem mindig adódik lehetőség arra, hogy pályázati támogatást lehessen kieszközölni. A kutatott közösségek viszont igen ritkán tudnak e téren anyagi áldozatot vállalni. Ezért volna fontos, hogy az anyaország e téren az eddiginél nagyobb figyelmet szenteljen a pályázati lehetőségek kiszélesítésére.

Az egyéni kutatások – a térségben igen jelentős hányadát teszik ki a tudományos eredményeknek – többnyire egy település hagyományvilágának a feldolgozására szorítkoznak, sőt sok esetben a hagyományok egy szeletét mutatják be csupán. A kutatás mellett az eredmények prezentálásának lehetősége, a tudományos konferenciák igen termékenyítően hatnak a kutatómunkára. Ennek okán igen fontos ezeknek a fórumoknak a szervezése.

Amikor a lehetséges kutatási irányokról beszélünk ez utóbbi tényt sem szabad szem elől téveszteni. Tudni egymásról, ismerni egymás munkáját, szót váltani egymással legalább olyan fontos tényezője a tudományos életnek, mint maga az alapkutatás.

Zárásul annyit, hogy a lehetséges kutatási irányok egy nagyon kis és nagyon szubjektív szeletét mutattam fel, de remélem felvetéseim gondolatébresztőek voltak.

Klamár Zoltán

Kedves, Jó Bajaiak!

Kicsit szégyenlős levél Finnországból

(N.B. Pjotr Csajkovszkij komponált bizonyos érzelmetes dalokat: amazok ugyanakkor szomorkásaknak neveztek...)

Április 8-án jutott kezemhez az a Bajai Honpolgár, amelyben előző levélkém napvilágot látott. Hosszú felütésben ismét csak foglalkoztam az itteni, rendszeres mínusz 40 fokokkal, a „hó-homokvárban” -15C fokos hidegben önfeledten turkáló gyerekekkel (képet is küldtem a „Kakaravaara-ból”), miközben sóvárgón jegyeztem meg: „nálatok, otthon már tavaszodik”! Hát a csuda az ilyen tavaszba! Ugyanannak a napnak (IV. 8.) éjszakába hajló idején láttam képet a Duna tévében, ahol is a Marcal folyón 500 méter hosszban építették a gátat; a villanyfényben pedig apró, 6-8 éves kislányt pillantottam meg, amint cipeli a nálánál is majd nagyobb homokzsákot... Csajkovszkij-dal? Annál mindenesetre jobban könnybe lábadtak a szemeim.

Finnországban ilyen árvizek, ilyen aszályok, mint az elmúlt években otthon, s e mostani – nincsenek. Néha eretnekül felteszem a kérdést: most akkor a Világ romlott-e el, avagy kicsit maga a Jóisten is?! Miért kell a dolgoknak így történniük?!

A korábbi képen itt valóban -15 fokban játszottak a gyerekek; otthon, Magyarországon akkoriban már tényleg zöldellő parkokat, réteket lehetett látni. Aztán kitért a vész, s Győr környékén 4 méter magas, 20 méter hosszú hókupacot tornyozott a vihar az autópályára. Felhalmozott hótorlaszokkal itt 24 év alatt nem sikerült találkoznom, pedig havi 1800 km-nél több a munkaútagom, télen-nyáron. Minél hidegebb van, annál szárazabb a hó. A legnagyobb hóvihár is, mint valami porfelhő, egyszerűen átfújja az úton.

Nem jó ez így, nem jó ez így. Az ártatlan büntettedik. És még sok minden más nem jó a mai világban. Megyünk romlandóba, Jahve második eljövetele elé?...

Most pedig egy aktuális mesét mondok. (Nem mese ez, gyermek! Közelebbi földimtől, Lázár Ervintől, szabadon...)

2012 késő őszenek nagy, finnországi „tartinája” (sztorija) volt, hogy egy gyanútlan, Helsinkibe emigrált orosz nő (van mozgás itt bőségesen! én is az egyik megtestesítője, tanúja voltam/vagyok), szóval ez az orosz nő, mellékesen anyuka, csak úgy kányésnó (természetesen) ráütött egy nagyáruházban a hiszticske kislánya popsikájára. Ahogy föltételezhető, a dolog korábban otthon, mondjuk Szentpétervárott is megesett.

A szerencsétlen.

Mert sok mindent nem tudhatott, sok mindent nem vehetett észre: de a közelében józott szemével egy szociális virkkailija (hivatalnok), és az poliisit (rendőrt) hívott, s rögtön leigazoltatta az oroszól jött anyukát. Másnap már a lakásukon jelent meg a HIVATAL (nem fekete Pobedával, hanem esetleg kobaltkék Volvóval, ezüstszürke Mercedessel), s a kislányt von haus aus megvonták környezetétől. (Akinek kicsi a fantáziája: intézetbe vitték.) Mert az anya a skandináv felfogás szerint (aki verekszik, családi erőszakot alkalmaz) nem méltó az ő nevelésére. A dolog Putyinig elért, s ne higgyétek el – bulvárlapokból tudom – a felobbant P. még gazdasági bojkottot is emlegetett Fennia kapcsán.

A bulvárlapokról egy szót. Itt ezek köréből két fő újságról kell említést tenni: az *Ilta-Sanomai*-ról és az *Ilta-Lehti*-ről. Kb. *Esti Szavak* és *Esti Lap*. Némileg különböznek, de láthatólag össze is dolgoznak, párhuzamoskodnak is. Reggel 8-kor, 9-kor ott vannak minden egyes akármi-lyen maszek és kis- vagy nagyáruház bejáratában, benzinkutakon. Én általában ez utóbbiaknál csábulok el olykor. Különbség a magyar és az itteni bulvár közt: itt sokkal kevesebb csöcsös madonnal ta-

lálkozol, és sokkal több reális, ellenőrizhető információt kapsz. Csak a felhabosítás a közös.

Nos, ezeknek a lapoknak jószerevel karácsony óta vissza-visszatérő témája egy pedagógus elbocsátása a pályáról, mert miután a gyermek nem fogadott szót, szép szelíden, a vállánál fogva kituszkolt az ebédlőből egy hisztériázó, ordibáló, süldő kamaszlányt. Másnap szülő be az iskolába, természetesen (?) jogással az oldalán; tanár rövid úton ki – a pályáról.

Most egy ország csatázik afölött, hogy van-e a dolgoknak határa, méltányos volt-e egy esetleg jóakarátú, rendszabályozó pedagógust kiakolbólítani az állásából, s ugyan nem kellene-e végre valahára eltöprengeni azon, nincsenek-e túlságosan elkényeztetve, félremajmolva gyerekeink; s helyes-e, hogy az őket megnevelni kívánón állunk bosszút – a magunk penitenciája helyett?

S mert hasonló dolognak voltam részese magam is, úgy gondolom, érdemes volna egyszer (legközelebb?) kissé alaposabban, részletezőbben is visszatérni a témára – addig még több itteni „oda-vissza” jelenhetik meg a bulvárlapban.

Bizony, a hatvanas-hetvenes évek Finnországba látogató szakmabelijeit azon hüledtek, sóvárogtak, hogy „milyen szabad

is egy finn iskolai osztály léggöke: a gyerekek szabadon beszélgetnek óra alatt, csaknem a tanár fejére másznak, aki mindezt szinte észre sem veszi...” Aztán csak – az USA után szabadon – jöttek itt is a kauhavai pisztolyördülések... (Kauhava „itt van alattam”, mintegy Kalocsa–Bajányi távolságra.)

Következő indításomban egy Jacek Kubitsky nevű fiatal, svédé lett lengyel jezsuitáról szeretnék szólni, akinek Szege-den kiadott könyvét, mintegy évtizede, csak úgy habzsoltam... Címe: *Svédország belülről*. Nos, a híres skandináv demokrácia olyannak mutatkozik J. K. valóságában, mint a dió héja. Demokrácia = kívül-ről; de van annak bele is; redesen... Mutatják az általam korábban idézett példák: az elvett gyerek, a rendszabályozó – vétke-sen rendszabályozó? – pedagógus esete... (Mint mondtam, ez a dolog kicsit engem is meglegyintett; pedig én csak egy 10-20 gramm súlyú kottamással suhintottam meg a szemtelenkedő sülvölvényt...)

Kicsit szebb hangulatokat az érett tavaszi-kora nyári időkre nektek!... (Emlékezzetek: a Botteni-öböl felső részében még sokáig több tíz centiméter vastag a jégfedő...)

Üdvözöllek Benneteket:

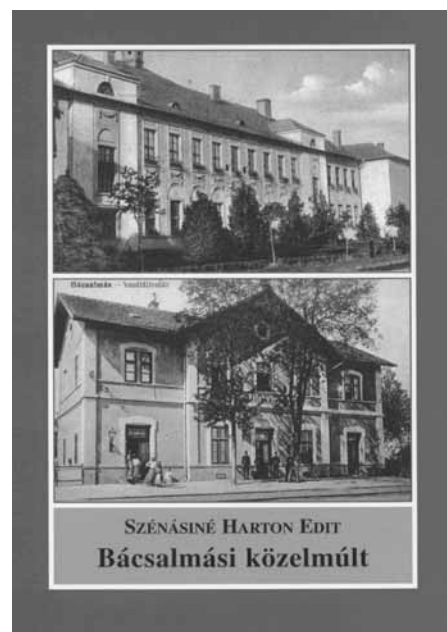
Dobai Tamás

Bácsalmási közelmúlt

Könyvajánló

A címlapon fent az egykori M. kir. állami polgári fiú- és mezőgazdasági középiskola (ma a Vörösmarty Mihály Általános Iskola felső tagozatának helyet adó) épülete, lent a bácsalmási vasútállomás látható.

Folyóiratunk februári számában adtunk hírt a Fekete Dezső emlékének szánt Bácsalmási könyvek sorozat 3. részének 2012. november végi megjelenéséről. Kiss Pál sorozatszerkesztő és -kiadó a bácsalmási Vörösmarty Mihály Könyvtárban 2013. május 17-én Szénásiné Harton Edit 142 oldalas munkájáért immár a 4.-et mutatta be. A kötet első része a város nemzeti kisebbségeiről szól, majd a szerző a település középfokú oktatásának elmúlt hét évtizedét és a Rákóczi úti iskola 125. évét tekintti át. Az 1956-os forradalom helyi eseményeinek összefoglalását a várostörténeti kutatások helyzetéről szóló rész követi. A kötetet Észak-Bácska korábbi és jelenlegi vasútvonalai legfontosabb eseményeinek és jellemzőinek a kezdetektől napjainkig terjedő ismertetése zárja.

A könyv beszerezhető a bácsalmási Vörösmarty Mihály Városi Könyvtárban és a Navigátor Press Kiadónál (1134 Budapest,

Dunyov István utca 5. Telefon: 06/20/960-3258).

Dr. Nebojszki László

Bácskai vendégek a Bácskai Kultúrpalotában

Silling István nyelvész, néprajzkutató, művelődéstörténész, a neves szabadkai egyetemi tanár május 10-én festőművész feleségével együtt látogatott el Bajára.

A vendégeket Dr. Munczig Dénesné kulturális referens köszöntötte. Felidézte első, kupuszinai (bácskertes) találkozását a Silling házaspárral, ahol a bajai bemutatkozás gondolata megfogalmazódott, majd megnyitotta Silling Mária festményeinek *Találkozások* című kiállítását. Mondanivalójának lényegét lapunk számára így foglalta össze: „Az emberi élet nem más, mint ta-

lálkozások sorozata: kezdetén két sejt találkozás, a világra rácsodálkozó kisgyermek találkozásai, barátság, szerelem, párkapcsolat, majd találkozás az elmúlással, halállal, az embernek önmagával és az Istennel.

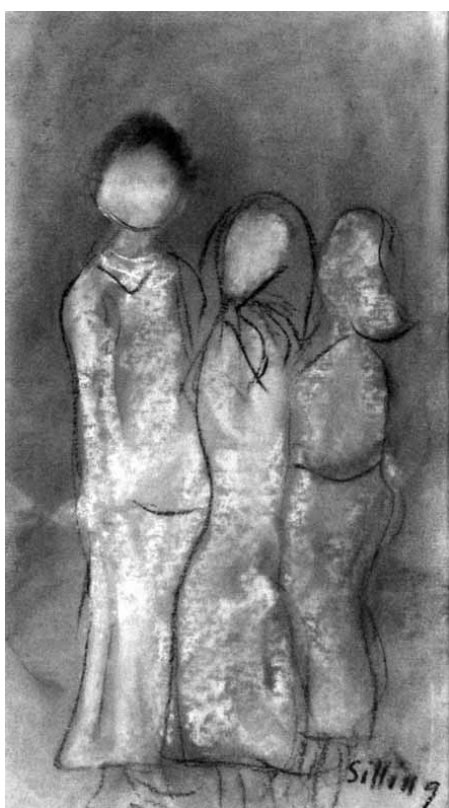
Minden találkozás ad valamit, ami korábban nem volt a miénk. Aki találkozik, az talál, ahogy a szóképzés is mutatja: találkozás, találkozik, talál.

Az itt látható képeken a profán találkozik az égivel, a sötétség erői a világossággal, a barátok, családtagok egymással. A festményeken nincsenek konkrét arcok,

arcvonások, mert ez nem is lényeges. A lényeg a találkozásban van.

Silling Mária az embert is angyalszárnyal ábrázolja, utalva ezzel kettős természetére. Az égi világgal való találkozás eszünkbe juttatja Kosztolányi Dezső *Hajnali rézszege* című versét, amelyben a létezés misztikus szépségének megélése földre boruló hálaadásra készíti az embert.”

Merk Zsuzsa történész, muzeológus Silling István *Barangolások Nyugat-Bácskában* című könyvét mutatta be az egygyűlt közönségnek.

Védendő védtelenek: a cincérek

Sorozatunk kezdetén a bemutatott élőlényt az aktuális évszak „kínálatából” igyekeztünk kiválasztani. Ez mára kissé módosult, hiszen akár az idej esztendő eltelt időszak alapján is elmondhatjuk: elmarad vagy alig egy-két hét a tavasz és a télből szinte a nyárba csöppenünk. A meghosszabbodott hideg évszak miatt az élővilág – amint lehetősége nyílik – rohamtempóban igyekszik behozni a megszokotthoz képest nem ritkán többhetes lemaradását. Közéjük tartozik a mostani részben bemutatásra kerülő rovarcsalád, amelynek példányai ugyan sokszor már ősszel kibújnak

a bábból, de a fából csak a következő évtavasán, jellemzően májusban jönnek elő.

A cincérek az ízeltlábúak állattörzsének legnépesebb csoportjába, a rovarok osztályába tartoznak, sőt ezen belül is a legtöbb fajt magába foglaló bogarak rendjének tagjai. A renden belüli családok közül háromhoz kizárólag növényevők tartoznak: a cincérek (Cerambycidae), a levélbogarak és a zsiszikek. A cincérekhez 25 ezernél is több faj tartozik, közülük legtöbbször a trópusi területeken honosak. Hazánkban a 250-et is meghaladja fajszámuk. Jellemzőes hosszú csápjaikról – amelyek gyakran

meghaladják testméretük hosszát – könnyen felismerhetők. A nagy hőscincér egyes példányainál a 10 centiméteres csápok sem ritkák. A Földön legnagyobb őri-ascincér csápok nélkül is elérheti a 15 centiméteres rekordnagyságot. A hím példányok többnyire kisebbek a nőstényeknél, de csápjaik rendszerint hosszabbak az utóbbiakénál. E tünetek egyben az ún. ivari kétalakúság (ivari dimorfizmus) bélyegeit is jelentik a legtöbb faj esetében. Karsú testük legtöbbször hátrafelé keskenyedő, s potrohuk végén egyes fajoknál jelentős tojócső is megfigyelhető. Testszíneik-

Alpesi cincér

ben, a szárnyfedők színezetében olyan igen nagy variációk láthatók. Legtöbbjük hangot is tud képezni: 3. lábukkal a szárnyfedők szélét dörzsölve, illetve az előtorukat mozgatva a mellközépen lévő úgynevezett reszelőlapokon, kellemesen hangzó cincogó hangot hallatnak. Többnyire jól repülnek, de akad köztük repülésre képtelen faj is: a gyalogcincér csökevényes hártványos szárnyai miatt csak lábaival közlekedhet. Lárvaik táplálkozásában az élő és a pusztulófélben lévő fa részek, olykor deszkák vagy bútorok is szerepelhetnek, sőt dudvák, gyökerek, fiatal hajtások is előfordulnak az étlapjaikon. Mivel a mohó lárvaik tekintélyes járatokat rághatnak a fák kérge alatt, vagy az iparilag hasznos fa részekben, tömeges előfordulásuk esetén komoly károkat okozhatnak.

A virágok illatai vonzzák a kis hőscincért (Fotó: dr. Laki Ferenc)

Kártételük ellenére – gyérülő előfordulásuk vagy egzotikus voltuk miatt – egyesek a védett állatfajok listájára kerültek: például az ácsincér, a diófaccincér, a nagy hőscincér, a havasi cincér és a gyászincér. Óvatos viselkedésükben a rejtőszínek segítenek, de rajzás idején, a szexuális időszakokban eredményesebben figyelhetjük meg példányaikat.

A legnagyobb testű hazai faj a nagy hőscincér (*Cerambyx cerdo*) főként a tölgyeseket kedveli. Centiméter vastag lárva erős rágójával méteres hosszúságú járatot vájhat a főleg idősebb gazdanövényekben. A kifejlett bogár is ezekben búj meg, s inkább alkonyat tájékán hagyja el rejtékhelyét. Fekete szárnyfedők végükön inkább sötétbarnás színezetűek. Vidéken inkább a szerényebb méretű kis hőscincér (*Cerambyx scopolii*) jellemző, amelynek szárnyfedői végig feketék. Jól megfigyelhető a május elején nyíló sóska-borbolya bokor igen erősen illatozó sárga virágfüzérein, vagy az ernyős bodzavirágzaton. A szemnek talán leglátványosabb megjelenésű havasi cincér (*Rosalia alpina*) égszínkéék szárnyfedőit három fekete sáv vagy folt díszíti. Lárvakorban többnyire idősebb, sérült bükkfákban tartózkodik. Mutatós a színezete a közönséges darázscincérnek (*Clytus arietis*), amely inkább napfényes időszakokban legelészik a kinyílt virágokon. A szárnyrajzolatokban szinte egyedenként eltérő változatokat mutató tarkacsápú karcsúcincér (*Strangalia maculata*) inkább hegyvidéki erdeinkben honos.

Nagy hőscincér

A kifejlett cincérek (imágók) legtöbbször kinyílt virágokon figyelhetők meg, mivel ezen életszakaszukban a virágporokat, vagy a sérült növényi részekben kiszivárgó nedveket fogyasztják.

A Magyar Közlöny 2012. szeptember 28-án kiadott 128. számában megjelent, a vidékfejlesztési miniszter 100/2012. számú rendelete szerint a nagy hőscincér és a havasi cincér 50 000, a kis hőscincér 5 000 forint természetvédelmi eszmei értékkel védett. Kirándulásainkról legfeljebb fotókon próbálunk e színes állatsoport tagjaiból néhányat hazavinni!

Dr. Laki Ferenc - dr. Nebojszki László

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Munkácsy Mihály u. 9.
Telefon: 79/322-945

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Telefon: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**